

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานของ ส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตพื้นที่อำเภอนาคนู จังหวัดมหาสารคาม ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าศึกษาทบทวนเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
2. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ
3. แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบ
4. แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสา
5. แนวคิดเกี่ยวกับงานสวัสดิการสังคม
6. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
7. ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบลคงควน
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

แนวความคิดที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ได้บังเกิดขึ้น ในต่าง ๆ ทั่วโลก ดังจะเห็นจาก จากประเพณี “ลงแขก” (Co-operative work) ซึ่งมีการปฏิบัติใน หมู่เกษตรกรทั่วโลก (กำพล แสนบุญเรือง. 2542 : 56)

ยุทธศาสตร์การบริหารเพื่อการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมด้านการเมือง ถือว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรท้องถิ่นเอกชน มีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จ ที่มุ่งพัฒนา คน และส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายของการมี ส่วนร่วมไว้ดังต่อไปนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2525 : 183) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจอารมณ์ ของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าว

เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ปารีชาติ สถาปิตานนท์และคนอื่น ๆ (2549 : 18) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การถ่ายโอนอำนาจจากบุคคลผู้มีอำนาจลงไปสู่สมาชิกในชุมชน และเป็นการเพิ่มพลังอำนาจให้แก่สมาชิกในชุมชนในการร่วมคิด และร่วมกันตัดสินใจในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนตลอดจนร่วมปฏิบัติการในการพัฒนาชุมชนในทิศทางที่เหมาะสม

เกลียว บุรีภักดี (2554 : 113) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546 : 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิสรภาพเสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและ การเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

จากความหมายของการมีส่วนร่วมที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมายไว้นั้น ผู้ศึกษาพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มคน หรือบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงาน กิจกรรม หรือโครงการ ที่จัดขึ้นของหน่วยงานใดหน่วยหนึ่ง แล้วทำให้เกิดผลดีและประสบความสำเร็จในงานที่ทำ

2. ความสำคัญและประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

ธรรมรส โชติคุณุช (2524 : 224) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. เป็นกระบวนการของการให้ผู้ได้บังคับบัญชา มีส่วนเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ
2. เป็นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของบุคคล
3. ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาของการบริหาร
4. เป็นการตั้งอยู่บนฐานแนวความคิดของการแบ่งอำนาจหน้าที่ ที่ผู้บริหารแบ่งอำนาจหน้าที่การบริหารให้กับผู้ได้บังคับบัญชา
5. ต้องการให้ผู้ได้บังคับบัญชาเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงใจกระบวนการตัดสินใจที่สำคัญขององค์การ มิใช่แต่ห่วยใยหรือสัมผัสปัญหา

เฮิร์ส (Hirsch, 1992 ; อ้างถึงใน สุรพล พุฒคำ. 2544 : 62) ได้สรุปประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านบริบท การมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่เกิดจากบุคคลในชุมชน ซึ่งมีความใกล้ชิดกับบริบทของชุมชนเป็นอย่างดี ย่อมทำให้การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมมีความถูกต้องและมีประสิทธิภาพ
2. ด้านการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนในชุมชนทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา และยังเป็นแรงกระตุ้นให้ประชาชนได้มีโอกาสใช้ความสามารถของตนทั้งในด้านความคิดและปฏิบัติอย่างเต็มที่
3. ด้านจิตใจ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนในการพัฒนา ย่อมทำให้ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตในสังคม

จากการศึกษาความสำคัญของการมีส่วนร่วมดังกล่าว ผู้ศึกษาสามารถสรุปความสำคัญของการมีส่วนร่วม ได้ว่า การดำเนินกิจกรรมใดก็ตามต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคลากรในองค์กร ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ไขปัญหาและร่วมกันตัดสินใจ เพื่อให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3. ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิท พวงงาม (2545 : 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้านยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวบ้านทราวจักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวบ้านทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวบ้านสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวบ้านย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้น

ได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างใด การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึง อาจจะประสบความสำเร็จ

สำนักมาตรฐานการศึกษา (2545 : 116) ยังได้ กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอน ของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนด ความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความ ต้องการ
2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจน กำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้
3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมี ส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการ พัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
5. ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้า ร่วม ประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

จากการศึกษาขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าว ผู้ศึกษาสามารถสรุปขั้นตอนการมี ส่วนร่วม ได้ดังนี้ ขั้นตอนในการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน เพื่อการกระทำ กิจกรรมใดๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น โดยหลักๆ แล้ว จะมี 4 ขั้นตอน คือ การค้นหา ปัญหาและสาเหตุของปัญหา การวางแผน การดำเนินงานหรือลงมือปฏิบัติ และการติดตามและ ประเมินผล ซึ่งผู้ศึกษาได้นำไปเป็นตัวแปรตามในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของ ผู้นำชุมชนในการดำเนินงานของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอ นาตุน จังหวัดมหาสารคาม ในครั้งนี้

4. ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

อรุณ รักธรรม (2526 : 270) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม มีหลายรูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมโดยดูที่กิจกรรม เช่น การมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งในการติดต่อกับผู้อื่น
2. การมีส่วนร่วมโดยพิจารณาจากระดับการบริหาร การมีส่วนร่วมในประเด็นนี้เป็นการมีส่วนร่วมได้ 3 ระดับ คือ ในระดับแนวราบ เป็นการมีส่วนร่วมโดยไม่จริงจัง การมีส่วนร่วมในแนวตั้ง เป็นการมีส่วนร่วมกับผู้ที่มีอำนาจมากกว่าหรือผู้ที่มีผลประโยชน์มากกว่า และการมีส่วนร่วมในการบริหารงานที่เกี่ยวข้องทั้งในแนวตั้งและแนวราบ
3. การมีส่วนร่วมที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเข้าไปมีอำนาจและการควบคุม ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 8 กลุ่มด้วยกัน คือ

3.1 กุศโลบาย เป็นการเข้ามาเพียงเพื่อประชาสัมพันธ์ตนเอง ไม่ได้มุ่งหวังการมีส่วนร่วม

3.2 การรักษา คล้าย ๆ กับกุศโลบาย แต่เป็นการเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันและมีพฤติกรรมตามที่ผู้นำต้องการเท่านั้น

3.3 การบอกกล่าว เป็นการที่ผู้นำให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย

3.4 การให้คำปรึกษา เป็นการที่ผู้นำให้ผู้ตามคอยพิจารณาถึงข้อคิดเห็นต่าง ๆ แต่ไม่ได้บังคับให้ผู้นำต้องทำตามการมีส่วนร่วมของผู้ตาม

3.5 การปลอมโยน มีลักษณะเหมือนกับการเห็นอกเห็นใจ คล้อยตามแต่ในใจแต่ไม่ได้มีการยอมรับที่จะปฏิบัติตามเลย

3.6 การเป็นหุ้นส่วน หมายถึง การมีส่วนร่วมนั้นจะมีลักษณะร่วมกันคิดร่วมกันทำ และร่วมตัดสินใจมากขึ้น

3.7 การมอบอำนาจ เป็นการที่ผู้นำมอบอำนาจให้ผู้ตามปฏิบัติแทน ซึ่งเป็นการเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมของผู้ตามมากขึ้น

3.8 อำนาจและการควบคุม อยู่ในมือของผู้ตาม เป็นการที่ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทอย่างแท้จริง

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคนอื่น ๆ (2549 : 225) ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมเป็น 6 ลักษณะ ดังนี้

1. การร่วมมือ (Co-operation) คือ การทำงานบนความร่วมมือของชุมชน ซึ่งบุคคลดังกล่าวมักจะไม่ใช่บุคคลที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญได้อย่างดี

2. การยินยอม (Compliance) คือ การที่บุคคลภายนอกทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดวาระสำคัญและทิศทางการดำเนินงานต่าง ๆ ในชุมชน หรืออาจเรียกว่าเป็นการกระทำเพื่อคนท้องถิ่น

3. การให้คำปรึกษา (Consultion) คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ โดยมีบุคคลภายนอกทำหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูลและมีอำนาจในการตัดสินใจลงมือกระทำกิจกรรมต่าง ๆ

4. การให้ความร่วมมือ (Cooperation) คือ การที่ประชาชนในชุมชนและบุคคลภายนอกทำงานร่วมกัน เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม โดยบุคคลภายนอกมีบทบาทหน้าที่เฉพาะด้านการสนับสนุนข้อมูลเกี่ยวกับทิศทางต่าง ๆ ในการดำเนินงาน ในขณะที่ประชาชนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจในการดำเนินงาน

5. การเรียนรู้ร่วมกัน (Co-learning) คือ การที่ประชาชนในชุมชนและบุคคลภายนอกแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจต่างๆ ร่วมกันและทำงานร่วมกันเป็นทีมเพื่อช่วยกันกำหนดแผนการดำเนินกิจกรรม โดยบุคคลภายนอกทำหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชน

6. การลงมือกระทำร่วมกัน (Collective Action) คือ การที่ประชาชนในชุมชนเป็นผู้กำหนดวาระของตน และขับเคลื่อนวาระดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติโดยปราศจากความคิดริเริ่มจากบุคคลภายนอกหรือการสนับสนุนกระบวนการโดยบุคคลภายนอก

จากลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วมดังกล่าว ผู้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีหลายลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับสมาชิกในชุมชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากน้อยเพียงใด และคนในชุมชนอาจเป็นผู้เข้ามากำหนดรูปแบบหรือนโยบายในการปกครองชุมชนร่วมกันก็ได้ การเข้ามามีบทบาทของคนในชุมชนถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วม เป็นการแสดงให้เห็นทิศทางของท้องถิ่นนั้นว่าควรมีรูปแบบใด

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

1. ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของผู้นำไว้หลายประการ ดังนี้

อุดม ทุมโฆสิต (2544 : 230) ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการบริหารจัดการและเป็นบุคคลที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นสามารถใช้อิทธิพลกำหนดพฤติกรรมและความรู้สึกของคนอื่น เพื่อให้บุคคลอื่น ๆ ทำตามเป้าประสงค์ขององค์การ

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2545 : 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่
ได้รับมอบหมายซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและ
บทบาทเหนือกลุ่ม สามารถที่จะจูงใจชักนำ หรือชี้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติการกิจ
ต่าง ๆ ของกลุ่ม ให้สำเร็จ

ยงยุทธ เกษสาคร (2544 : 68) ได้ให้ความหมายของผู้นำว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มี
บุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่ม และมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในหน่วยงานทั้ง
สามารถสร้างความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้น ๆ ได้ ดังนั้น ผู้นำ
จึงหมายถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งรับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่มเสมือนเป็น
สัญลักษณ์ของกลุ่มซึ่งมีอิทธิพล และอำนาจสามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจน
บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้

สุนทร วงศ์ไวยสุวรรณ (2540 : 227 ; อ้างถึงใน สงวน สุทธิเลิศอรุณ 2543 : 282) ได้ให้
ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถชักจูงหรือชี้นำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานสำเร็จตาม
วัตถุประสงค์ที่วางไว้

บรูซซี ซีริมหาสาคร (2549 : 18-19) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำมีความหมาย 3 ลักษณะ คือ

1. เป็นบุคคลที่สามารถชักจูงผู้อื่นให้เกิดพฤติกรรมคล้อยตาม โดยการพูด
จูงใจ หรือกระทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดการยอมรับนับถือเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของกลุ่ม
2. เป็นบุคคลที่บุคคลในกลุ่มให้การยอมรับและเต็มใจปฏิบัติตามคำสั่งใน
สถานการณ์หนึ่ง ๆ อาจเรียกว่าเป็นผู้นำตามสถานการณ์ (Situation Approach) เช่น ในกรณี
ประสบอุบัติเหตุ ผู้ป่วยเข้ามารักษาตัวที่โรงพยาบาล จึงต้องเชื่อฟังแพทย์ผู้รักษา ในกรณีนี้อาจ
เรียกแพทย์ว่าผู้นำในสถานการณ์นั้น เป็นต้น
3. เป็นบุคคลที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เช่น กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (2545 : 238) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่
มีบทบาทสำคัญซึ่งสามารถนำหรือประสานการทำงานของสมาชิกในกลุ่มให้ทำงานร่วมกันจน
ประสบผลสำเร็จ โดยบุคคลนั้นได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มด้วย

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2545 : 229) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคล
ซึ่งมีผู้ตามและมีอิทธิพลที่จะทำให้ผู้ตามช่วยกันกำหนดวัตถุประสงค์และบรรลุวัตถุประสงค์นั้น
หรือเป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความสำเร็จโดยใช้อิทธิพลจูงใจผู้อื่น
ให้ปฏิบัติตาม ผู้นำเป็นผู้ตัดสินใจ กำหนดปัญหา วางแผน และรับผิดชอบต่อความอยู่รอด หรือการ
พัฒนาขององค์กร นอกจากนั้นแล้วผู้นำยังมีส่วนทำให้เกิดวิสัยทัศน์ขององค์กรและพนักงาน

รวมทั้งสามารถใช้อำนาจหรืออิทธิพลต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำกลุ่มประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง การเป็นผู้นำนั้นเป็นเรื่องง่ายแต่การเป็นผู้นำที่ดีนั้นเป็นเรื่องยาก

จากความหมายที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ ผู้ศึกษาพอสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่เป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้นำทำกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ และสามารถชักจูง ชี้นำ หรือประสานบุคคลอื่นให้เชื่อฟังหรือปฏิบัติตาม งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้ อาจเป็นผู้นำที่ได้มาจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งก็ได้

สมศักดิ์ ขาวลาภ (2544 : 15) ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ว่าหมายถึง ศิลปะและความสามารถในการนำและการจูงใจผู้ร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์การ

พรนพ พุกกะพันธ์ (2544 : 2) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (2545: 238) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการในการใช้อิทธิพลของผู้นำต่อการทำกิจกรรมของแต่ละบุคคลในความพยายามที่จะให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

สมคิด บางโม (2546 : 229) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่ผู้นำองค์กรใช้อิทธิพลต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมมือกันปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร อิทธิพลดังกล่าวนี้อาจเป็นไปทั้งในทางบวกและทางลบหรือทางใดทางหนึ่ง

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2545 : 3) ได้ให้ความหมายของ ภาวะผู้นำ ว่าเป็นกระบวนการที่ผู้นำช่วยสร้างความชัดเจนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้รับรู้ว่า อะไรคือความสำคัญให้ภาพความเป็นจริง ขององค์กรแก่ผู้อื่นช่วยให้มองเห็นทิศทางและจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจนภายใต้ภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก

ขงยุทธ เกษสาคร (2544 : 68-69) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะกระตุ้นจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนาจการ โดยใช้กระบวนการสื่อความหมาย การติดต่อ ซึ่งกันและกัน ให้เกิดมีใจร่วมกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้

สัพตน์ มนัสไพบุลย์ (2537 : 5) ให้ความหมายของความเป็นผู้นำหรือการมีภาวะผู้นำว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้นำโดยตรง กล่าวคือ เป็นการพิจารณาว่าผู้นำมีความเหมาะสมสามารถที่จะทำหน้าที่ ในการนำกลุ่มได้มากน้อยเพียงใด ความเป็นผู้นำ เป็นอิทธิพลที่เกิดจากคุณสมบัติส่วนตัวของผู้นำ และการรู้จักใช้อิทธิพล เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากกว่าสิ่งอื่นใด

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543 : 282) กล่าวว่า ความเป็นผู้นำ คือ กระบวนการใช้อำนาจและหรือบารมีในการจูงใจสมาชิกในกลุ่ม หรือทีมงานให้ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำได้

จากความหมายของภาวะผู้นำที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ หมายถึง กระบวนการใช้อำนาจหรืออิทธิพลในการสร้างการมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มคนให้ปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อความสำเร็จของเป้าหมายที่วางไว้

2. คุณสมบัติของผู้นำที่มีภาวะผู้นำ

ความสามารถในการนำหรือภาวะผู้นำ เป็นคุณสมบัติหรือทักษะส่วนตัวของแต่ละบุคคลที่สามารถสร้างขึ้นได้ หากได้รับการพัฒนาฝึกฝน ผู้นำที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ อาจจะไม่มีความสามารถในการนำที่ดีก็ได้ จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย ทั้งในระดับองค์กรและระดับประเทศ พุค่ง่าย ๆ ก็คือ คนที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำ (Leader) นั้น ไม่ได้หมายความว่าเขาจะเปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติและความสามารถในการนำ (Leadership) เสมอไป แต่ในทางตรงกันข้าม ใครก็ตามที่มีภาวะผู้นำ ก็หมายถึงบุคคลนั้นมีความพร้อมและเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำ (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. 2555 : ออนไลน์)

ในสังคมไทย ผู้นำควรจะมีคุณสมบัติโดยเฉพาะที่จะทำให้ความเป็นผู้นำมีประสิทธิภาพมากขึ้น นั่นคือ จะต้องเป็นผู้นำที่มีความกระตือรือร้น ตั้งใจจริงที่จะรับภาระหน้าที่ และทำงานด้วยความเต็มใจ อุดสาหะพากเพียรมีความซื่อสัตย์ เป็นผู้ที่เชื่อถือได้ ผู้นำที่มีความกระตือรือร้นจะเป็นผู้นำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าหากขาดความริเริ่มทำงานใหม่ ๆ ด้วยเหตุนี้จะทำให้การทำงานของผู้นำไม่ได้รับความสำเร็จ (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. 2555 : ออนไลน์)

สตองไคล์ Stogdill (1974 : 62-65 ; อ้างถึงใน ปียะนาล สรวิสตร. 2552 : 30) ได้รวบรวมผลงานการวิจัยที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำและพบว่าผู้นำที่พึงประสงค์นั้นจะมีภาวะผู้นำดังนี้

1. มีเชาว์ปัญญาดี (Intelligence) มีความเฉลียวฉลาด และมีความคิดอ่านที่

เฉียบแหลม

2. มีนิสัยรักษาการศึกษาค้นคว้า (Scholarship) รักการแสวงหาความรู้ ติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการหรือในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับงานที่ทำอยู่เสมอ ทำให้มีความรู้ทันสมัยและกว้างขวาง

3. เป็นที่พึ่งในเรื่องที่ตนรับผิดชอบได้ (Dependability) มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในงานที่ทำอยู่เสมอจนสามารถให้คำปรึกษาและนำผู้อื่นได้

4. สนใจกิจกรรมและงานสังคม (Activity and Social Participation) ไม่เป็นคนเก็บตัว มีความกระตือรือร้นที่จะร่วมกิจกรรมและสังคมกับกลุ่ม สามารถเข้ากับคนทุกชั้นได้โดยไม่เคอะเขิน มีมารยาทสังคมที่ดี

5. มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมดี (Socioeconomic Status) มีฐานะพอเลี้ยงตนเองให้อยู่ในระดับเดียวกันหรือดีกว่ากลุ่ม ไม่เป็นผู้มีหนี้สินหรือหยิบยืมเพื่อนร่วมงาน จนทำให้ฐานะตำแหน่งทางสังคมค่อยลง

6. ความสามารถในการเข้าสังคม (Sociability) เข้ากับคนได้ดีทุกระดับโดยปราศจากอาการหวาดกลัว เคอะเขิน รู้จิตวิทยาในการสนทนา ปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้และเป็นผู้มีมารยาทสังคมที่ดี

7. มีความคิดริเริ่ม (Initiative) สามารถที่จะริเริ่มสิ่งใหม่ให้เกิดประโยชน์แก่หน่วยงาน มีจินตนาการที่จะสามารถนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนร่วมได้

8. มีความอดทน ทนต่อความยากลำบาก (Persistence) ทนงานหนักและยุ่งยากได้ ทนต่อปัญหาอุปสรรคโดยไม่เสียกำลังใจ

9. รู้วิธีการทำงาน (Knowig how to get things done) รู้หลักในการทำงาน รู้เรื่องที่ทำอย่างแจ่มชัด และสามารถทำให้งานเสร็จได้เร็วมีคุณภาพ

10. มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-Confidence) มีความเข้าใจในขอบเขตความสามารถของตนเอง หมั่นศึกษาหาความรู้เสริมคุณค่าของตนเองให้เป็นผู้ที่มีความสามารถ มีความเชื่อมั่นที่จำทำงานให้สำเร็จ

11. มีความตื่นตัวและมีความสามารถในการคาดการณ์ข้างหน้าได้ (Alertness and Insight) เป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้น คล่องแคล่วว่องไว และสามารถวิเคราะห์คาดการณ์ข้างหน้าได้ถูกต้องแม่นยำ

12. ให้ความร่วมมือกับหมู่คณะ (Cooperativeness) ทำตัวเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและให้ความร่วมมือในการทำงาน เช่น อำนวยความสะดวก ร่วมประสานงาน และให้บริการต่าง ๆ เป็นต้น

13. เป็นผู้ที่มียอดนิยม (Popularity) มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่การงาน

14. มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงและคิดสิ่งใหม่ (Adaptability) เป็นผู้มีนิสัยรักการเปลี่ยนแปลงให้เกิดผลดีแก่หมู่คณะ มีความสามารถในการประยุกต์และคัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดคุณค่าเสมอ

จากคุณสมบัติของผู้ผู้นำที่มีภาวะผู้นำดังกล่าว ผู้ศึกษาสรุปได้ว่าคุณสมบัติของผู้ผู้นำที่มีภาวะผู้นำนั้น จะเป็นบุคคลที่มีดีเหนือกว่าบุคคลธรรมดาทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นในด้านสติปัญญา ด้านระดับการศึกษา ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ด้านมารยาทในการเข้าสังคม และในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ

3. ประเภทและแบบของผู้นำชุมชน

เกณฑ์ ปายะนันท์ (2537 : 77-78) ได้แบ่งประเภทและแบบของผู้นำชุมชนตามลักษณะตำแหน่งการบริหารงาน ออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ผู้นำประเภทที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำชุมชนที่เกิดจากการมีตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบเรื่องใดเรื่องหนึ่งในท้องถิ่น โดยเฉพาะที่ทำให้คนในท้องถิ่นยอมรับ เชื่อถือ ค่อยตาม เช่น เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ประจำท้องถิ่นนั้น และบุคคลในท้องถิ่นเองที่ได้รับการเลือกตั้งแต่งตั้งจากคนในท้องถิ่น หรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ หรือจากการอาสาสมัครด้วยตนเองให้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำด้านต่าง ๆ ผู้นำแบบเป็นทางการนี้มีระบุตำแหน่งชัดเจน โดยบุคคลหนึ่ง ๆ จะเป็นผู้นำที่เป็นทางการในด้านใดด้านหนึ่งเพียงตำแหน่งเดียวเท่านั้น โดยแบ่งการดำเนินได้ 7 ลักษณะ คือ

1.1 ผู้นำทางการปกครอง เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผนทางราชการ สนใจสถานการณ์บ้านเมือง เป็นที่พึงใจคำแนะนำช่วยเหลือคนในท้องถิ่นได้ ผู้นำในลักษณะนี้ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยและผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทย เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

1.2 ผู้นำด้านความมั่นคง เป็นผู้มีจิตใจกล้าหาญ เป็นที่ยอมรับนับถือด้านการต่อสู้ปราบปรามโจรผู้ร้าย มิจฉาชีพต่าง ๆ ผู้นำลักษณะนี้ได้แก่ ตำรวจ ทหาร หรือคนในท้องถิ่นที่อาสาสมัครเข้ารับตำแหน่งเป็นอาสาป้องกันชาติ เป็นต้น

1.3 ผู้นำทางการศึกษา เป็นผู้สนใจในเรื่องการศึกษา วิชาการต่าง ๆ ตลอดจนมีประสบการณ์ความรู้กว้างขวาง คนในท้องถิ่นจะมาปรึกษาหารือขอความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น ครู อาจารย์ เป็นต้น

1.4 ผู้นำทางการอนามัย เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัย สุขาภิบาลของประชาชน ร่วมปรับปรุงหมู่บ้านให้สะอาดเป็นระเบียบ ทำตนเป็นตัวอย่างและให้คำปรึกษาแก่ประชาชนในเวลาเจ็บป่วย เช่น แพทย์ประจำตำบล เป็นต้น

1.5 ผู้นำทางการประกอบอาชีพ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมอาชีพในลักษณะต่าง ๆ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่ทำให้บุคคลในอาชีพต่าง ๆ ยอมรับยกย่อง ให้เป็นผู้นำทางการประกอบอาชีพเกษตร เช่น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมอาชีพการเกษตร เป็นต้น

1.6 ผู้นำด้านเยาวชน เป็นผู้ที่สนใจมีความรู้ที่พัฒนาเยาวชนในด้านการส่งเสริมกิจกรรมนันทนาการ หรือการใช้เวลาว่างของชาวบ้านให้เป็นประโยชน์ เช่น เจ้าหน้าที่ทำงานด้านเยาวชน กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น

1.7 ผู้นำทางสถาบันเศรษฐกิจและศาสนา ได้แก่ ผู้ที่มีความสำคัญต่อการผลิต การจำหน่ายของท้องถิ่น เช่น พ่อค้า เจ้าหน้าที่ของกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจ สำหรับทางศาสนาที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ สมภารเจ้าอาวาสของวัดต่าง ๆ เป็นต้น

2. ผู้นำชุมชนประเภทไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่นที่เกิดจากสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเป็นพิเศษ ความเป็นผู้นำท้องถิ่นแบบไม่เป็นทางการอาจเกิดขึ้นตลอดเวลาและเกิดขึ้นได้มากมายตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

ลักษณะผู้นำชุมชนประเภทเป็นทางการแตกต่างจากผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการอย่างเห็นได้ชัดเจน คือ ผู้นำชุมชนประเภทที่ไม่เป็นทางการไม่มีตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งสำหรับการเป็นผู้นำนั้นอย่างถาวร และความเป็นผู้นำในลักษณะนั้นจะหายไปเร็วกว่าการเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และผู้นำแบบเป็นทางการอาจเป็นบุคคลเดียวกับผู้นำแบบไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น กำนันเป็นผู้นำทางการปกครองแล้วถ้ากำนันผู้นี้ประสบความสำเร็จในการทำไร่ข้าวโพดจนร่ำรวย เป็นที่ยอมรับว่ามีความสามารถในการทำไร่ข้าวโพดเหนือกลุ่มบุคคลอื่น กำนันผู้นี้จะกลายเป็นผู้นำทางการเกษตรแบบไม่เป็นทางการไปด้วย (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. 2520 : 51)

จากประเภทและแบบของผู้นำชุมชนดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ผู้นำชุมชนมี 2 ประเภท คือ ผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่เกิดจากการมีตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบเรื่องใดเรื่องหนึ่งในท้องถิ่น โดยเฉพาะที่ทำให้คนในท้องถิ่นยอมรับ เชื่อถือและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นผู้นำที่เกิดจากสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งเป็นพิเศษ ไม่มีตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งสำหรับการเป็นผู้นำนั้นอย่างถาวร

4. บทบาทของผู้นำที่มีต่อชุมชน

เกสเน่ ปายะนันท์ (2537 : 78-79) ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้นำที่มีต่อชุมชนว่า ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ที่มีบทบาทต่างๆ ในชุมชนของตน ดังนี้

1. เป็นผู้สนใจริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านแนวความคิดและการปฏิบัติเพื่อท้องถิ่นส่วนร่วม
2. เป็นผู้ตัดสินใจดูแลเกียรติพิพาท รักษาความสงบเรียบร้อยของท้องถิ่นโดยส่วนร่วม
3. เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ของท้องถิ่น
4. เป็นผู้ติดต่อกับสังคมภายนอกมากกว่าบุคคลอื่น ซึ่งมักจะเป็นผู้ได้รับการสนับสนุน เชื้อติดจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยตรง ซึ่งทำให้ผู้นำท้องถิ่นมีโอกาสเผยแพร่และกระจายข่าวสารทางด้านต่าง ๆ ให้คนในท้องถิ่น ได้กว้างขวางขึ้น
5. เป็นตัวอย่างในการที่จะชักจูงให้บุคคลอื่นปฏิบัติตาม ในลักษณะพฤติกรรมที่ผู้นำท้องถิ่นนั้นพึงปรารถนา
6. เป็นผู้รับผิดชอบทุกข้อของคนที่อยู่ในท้องถิ่น รวมทั้งวางแผนการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้สังคมท้องถิ่นดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและมีคุณภาพ
7. เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและบริการด้านต่าง ๆ แก่บุคคลในท้องถิ่นได้มากกว่าบุคคลอื่น

จากบทบาทของผู้นำที่มีต่อชุมชนดังกล่าว ผู้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทในการประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ ได้รับการยอมรับนับถือจากคนในชุมชนให้เป็นตัวแทนในการกระทำการกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์และพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ผู้นำเป็นบุคคลที่มีความสามารถและมีอิทธิพลเหนือคนอื่น สามารถชี้แนะ ชักนำ ให้บุคคลสามารถปฏิบัติตามได้ และผู้นำที่มีภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำจะสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจว่า ภาวะผู้นำ มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอนาควอน จังหวัดมหาสารคามหรือไม่ โดยนำ ภาวะผู้นำ เข้ามาเป็นตัวแปรในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตพื้นที่อำเภอนาควอน จังหวัดมหาสารคาม ในครั้งนี้

แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบ

1. ความหมายของความรับผิดชอบ

สุจินตรา วีระยุทธศิลป์ (2540 : 47) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่แสดงออกด้วยความตั้งใจที่จะปฏิบัติภารกิจในหน้าที่ของตน เพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ด้วยความเพียรพยายาม และยอมรับผลแห่งการกระทำของตนด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลร้าย ทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

พิชัย ไชยสงคราม (2542 : 17-18 ; อ้างถึงใน ทศพล บุญธรรม. 2547 : 24) ได้กล่าวไว้ว่า ความรับผิดชอบ คือเป็นหน้าที่ประจำของแต่ละบุคคลเมื่อได้รับมอบหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการปฏิบัติงาน และหน้าที่โดยเฉพาะ ซึ่งได้รับมอบหมายให้ดีที่สุดตามความสามารถของตน

สุนันท์ พรหมประกอบ (2546 : 9-10) ได้ให้ความหมายความรับผิดชอบ ไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลแสดงออกถึงความรับผิดชอบในการกระทำของตนเองมีความกล้าหาญที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตนไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎจริยธรรม สามารถปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายเสร็จตามกำหนด มีความเพียรพยายามในการเรียน และการปฏิบัติงานไม่เพิกเฉยต่อสิทธิและหน้าที่ของตนเอง และหลักเกณฑ์ของสังคมโดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมอย่างเข้มงวดจากผู้อื่น

พรทิพย์ ศิระวงษ์ (2543 ; อ้างถึงใน อรรถนารถ บุญเกิด. 2546 : 16) ได้กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความสามารถในการกระทำ หรือตัดสินใจในการเรียน โดยไม่จำเป็นต้องมีการควบคุม ได้แก่ การช่วยกันทำงานที่ได้รับมอบหมาย การทำแบบฝึกหัดหรืองานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ การตรงต่อเวลานัดหมาย การปฏิบัติตามคำพูดที่ตกลงกันไว้ ตรงกับหนังสือหรืออุปกรณ์ที่นำมาใช้ การเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ และการทำการบ้านส่งครบถ้วนเวลาที่กำหนด

เรณู แสงไทย (2546 : 29) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุในสิ่งที่ต้องการด้วยการเอาใจใส่ รอบคอบ และกล้ายอมรับในผลของการกระทำ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้งานที่มีคุณภาพ

วงษ์จันทร์ จำเหล่า (2544 : 11) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลแสดงออกถึงความรับผิดชอบในการกระทำของตน ซึ่งเป็นความสามารถในการตอบสนองต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีความกล้าหาญที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตนไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย และความรับผิดชอบยังเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎจริยธรรมและหลักเกณฑ์ของสังคม โดยไม่ต้องมีการบังคับควบคุมอย่างเข้มงวดจากผู้อื่น

กองวิชาการและแผนงาน กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม (2541 : 70) ได้กล่าวไว้ว่าความรับผิดชอบ หมายถึง ความขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ มีhiri โอดตบปะ พยายามทำงานของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น รวมทั้งมีการเตรียมวางแผนไว้ล่วงหน้าด้วย นอกจากนี้ ยังรับรู้และยอมรับการกระทำ ของตนเองไม่ว่าผลการกระทำ นั้นจะเป็นอย่างไร

จากความหมายที่นักวิชาการหรือผู้รู้ได้กล่าวไว้ ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง การที่บุคคลตระหนักในหน้าที่ของตนเอง มีความตั้งใจที่จะทำงานให้ประสบผลสำเร็จ และกล้ายอมรับในผลของการกระทำนั้น

2. ความสำคัญของความรับผิดชอบ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2539 : 48) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความรับผิดชอบว่ามีสำคัญในการแสดงถึงความเป็นพลเมืองอย่างหนึ่ง นอกจากความมีวินัยทางสังคม ความเอื้อเฟื้อและความเกรงใจ เนื่องจากความรับผิดชอบนั้นเป็นลักษณะนิสัยและทัศนคติของบุคคลซึ่งเป็นเครื่องมือผลักดันให้บุคคลปฏิบัติตามกฎระเบียบเคารพสิทธิของผู้อื่นทำตามหน้าที่ของตนและมีความซื่อสัตย์ สุจริต การเป็นคนดีมีความรับผิดชอบจะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่น สงบสุข สำคัญมากคือความรับผิดชอบยังเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สำคัญในการพัฒนาประเทศอีกด้วย

อนุวัติ อุณหแก้ว (2538 : 52) กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นลักษณะหนึ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะจะทำให้หน้าที่หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบประสบความสำเร็จและเสร็จตามเวลาที่กำหนด ซึ่งมีผลทำให้เป็นคนที่มีคุณภาพ

พิจิตรา พงษ์จินดา (2525 : 146-147 ; อ้างถึงใน กองศรี เจริญชม. 2547 : 12) กล่าวถึงผลดีของความรับผิดชอบ ดังนี้

1. คนที่มีความรับผิดชอบยอมทำงานทุกอย่างสำเร็จตามเป้าหมายได้ทันเวลา คนที่มีความรับผิดชอบยอมเป็นที่นับถือ ได้รับการยกย่องสรรเสริญและเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม
2. ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้คนปฏิบัติงานสอดคล้องกับกฎ จริยธรรมและหลักเกณฑ์ของสังคม โดยไม่ต้องมีการบังคับจากผู้อื่น
3. ไม่ทำให้ผู้อื่นเป็นต้นเหตุของความเสื่อมและเสียหายแก่ส่วนรวม
4. ทำให้เกิดความก้าวหน้า สงบสุข เรียบร้อยแก่สังคม

ผลเสียของผู้ขาดความรับผิดชอบ ดังนี้

1. คนที่ขาดความรับผิดชอบย่อมไม่ได้รับความไว้วางใจในงานสำคัญใด ๆ และมักได้รับคำตำหนิในการทำงาน

2. คนที่ขาดความรับผิดชอบจะไม่มีความมั่นคงในตนเอง ต้องพึ่งผู้อื่นในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่กล้าตัดสินใจ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้

3. คนที่ขาดความรับผิดชอบมักจะทำงานไม่เสร็จทันเวลา

4. คนที่ขาดความรับผิดชอบมักจะไม่กล้าเผชิญความจริง

รชนี สังข์สุวรรณ (2547 : 19) กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญของความเป็นพลเมืองที่สำคัญ และการที่จะช่วยให้สังคมมีระเบียบและสงบสุขบุคคลต้องมีความรับผิดชอบ มีความสม่ำเสมอ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความซื่อสัตย์ และความพยายามที่จะพึ่งตนเอง รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองก็ย่อมทำให้เกิดสันติ ตลอดจนประสบความสำเร็จในสังคมนั้น

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2528 ; อ้างถึงใน วายุ กาญจนศร. 2551 : 17) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการรู้จักรับผิดชอบไว้ ดังนี้

1. ทำให้เป็นคนดีมีความตั้งใจจริง รักษาที่ทำงานทั้งที่เป็นของส่วนตัวและของส่วนรวม

2. เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเอง และหมู่คณะและประเทศชาติ

3. เป็นคุณสมบัติอันสำคัญของคน ในชาติที่เจริญแล้ว

4. เป็นคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมระบบประชาธิปไตย

5. เป็นการสร้างเสริมคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดี

6. ทำให้สังคมและประเทศชาติมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากความสำคัญของความรับผิดชอบดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบมีความสำคัญมาก เพราะทำให้คนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง จะทำให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จตามเป้าหมาย ทันตามเวลาที่กำหนด การเป็นคนมีความรับผิดชอบจะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่น สงบสุข เป็นการสร้างให้สังคมและประเทศชาติมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

3. ประเภทของความรับผิดชอบ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 15) แบ่งความรับผิดชอบออกเป็น

2 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การจัดปัญหาทุกชนิดที่ทำให้ตนเองเป็นทุกข์ เช่น การป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากอันตราย และโรคภัยไข้เจ็บ การรักษาร่างกายให้แข็งแรง รวมทั้งการรู้จักหน้าที่ของตนเอง และการปฏิบัติหน้าที่ที่ทำงานของตนเองให้ลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทันเวลาที่กำหนด และตรงต่อเวลา

2. ความรับผิดชอบต่อสังคมหรือส่วนรวม หมายถึง การรู้จักฐานะหน้าที่ ความรับผิดชอบของตนเองที่มีต่อสังคม ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม และเกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

วิวัฒน์ รักษานคน (2531 : 79) ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบไว้ 5 ประเภท ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง คือ การที่บุคคลรับรู้ มีความรู้ความเข้าใจ สนใจ และตั้งใจในการระวังรักษาสุขภาพอนามัยของตนเอง มีความตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียนการประพฤติตนอย่างเหมาะสม การปรับตัวเข้ากับผู้อื่น ได้ดี การรู้จักประมาณตนในการใช้จ่ายและการยอมรับผลของการกระทำ ของตนเองทั้งผลดีและผลเสีย

2. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง คือ การที่บุคคลรับรู้ มีความรู้ความเข้าใจ และปฏิบัติตามระเบียบของสังคม การช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น การไม่ละเลยหน้าที่ของพลเมืองดี และมีความซื่อสัตย์

3. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว คือ ความสนใจและตั้งใจในการปฏิบัติตาม คำ แนะนำ สั่งสอนของบิดามารดา การเคารพเชื่อฟังผู้ที่อาวุโส การช่วยเหลือการงานในบ้าน ตามโอกาสอันควร การรักษาและเชิดชูเกียรติของวงศ์ตระกูล การไม่นำ พากความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว มีความสุภาพอ่อนน้อมต่อบิดามารดา

4. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน คือ การรับรู้ เข้าใจและตั้งใจปฏิบัติตาม ข้อบังคับของโรงเรียน การเคารพเชื่อฟังครูอาจารย์ การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน การช่วยเหลืองานของโรงเรียนตามความสามารถและโอกาสอันเหมาะสม การไม่ทำ ลายทรัพย์สินของ โรงเรียนและการรักษาเชิดชูชื่อเสียงของโรงเรียน

5. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน คือ การรับรู้และเข้าใจ เต็มใจปฏิบัติ และการช่วยเหลือเพื่อนตามความเหมาะสม การแนะนำ ให้เพื่อนกระทำ ความดี การคอยดักเตือนเมื่อเห็นเพื่อนกระทำ ผิด มีความรักและจริงใจต่อกัน การไม่เอารัศเอาเปรียบเพื่อน และการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน

งานวิจัยและพัฒนาระบบกองวิชาการและแผนงาน กรมคุมประพฤติ
กระทรวงยุติธรรม (2541 ; อ้างถึงใน ลักษณะ สะแกกุ่ม. 2543 : 35) ได้แบ่งประเภทของความ
รับผิดชอบเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะและบทบาทของตนเอง
ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่สามารถช่วยตนเองได้ รู้ว่าอะไร
ผิดถูก ยอมรับผลการกระทำของตนทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย

2. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลที่จะต้อง
เกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผูกพันเกี่ยวข้อง
กับหลายสิ่งหลายอย่างตั้งแต่สังคมขนาดเล็กที่สุด ได้แก่ ครอบครัวจนถึงสังคมขนาดใหญ่ คือ
ประเทศชาติ ซึ่งบุคคลมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคมดังนี้

2.1 ความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง ได้แก่ การปฏิบัติตามระเบียบของ
สังคม การช่วยเหลือผู้อื่น และการให้ความร่วมมือกับผู้อื่น

2.2 ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ได้แก่ การเคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง
การช่วยเหลืองานบ้าน และการรักษาชื่อเสียงของครอบครัว

2.3 ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ครูอาจารย์ ได้แก่ การตั้งใจเล่าเรียน
การเชื่อฟังครูอาจารย์ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน และการรักษาทรัพย์สินของ
โรงเรียน

2.4 ความรับผิดชอบต่อเพื่อน ได้แก่ การช่วยดักเตือนแนะนำ เมื่อเพื่อน
ทำผิด การช่วยเหลือเพื่อน การให้อภัยเมื่อเพื่อนทำผิด การไม่เอาเปรียบเพื่อน และการเคารพ
สิทธิซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาประเภทของความรับผิดชอบดังกล่าว ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ความ
รับผิดชอบอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการรู้จักหน้าที่ของ
ตนเอง ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ลุล่วงสำเร็จไปด้วยดี ไม่ทำให้ตัวเองต้องเดือดร้อนหรือเป็นทุกข์
และความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นการรู้จักตัวเองในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เพื่อน
หรือในที่ทำงาน สถานศึกษา ชุมชน โดยปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม

4. คุณลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบ

สุทธิพงษ์ บุญผดุง (2541 : 7) ได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบไว้
4 ลักษณะ ได้แก่

1. มีวินัยในตนเอง
2. มีความกระตือรือร้น
3. มีความเชื่อมั่นในตนเอง
4. มีความขยันหมั่นเพียร อดทน อดกลั้น

กระทรวงศึกษาธิการ (2523 : 146 ; อ้างถึงใน ยาใจ ปะมาคะเต. 2549 : 28) ได้กล่าวถึง
 ขอบข่ายพฤติกรรมผู้ที่มีความรับผิดชอบว่ามีลักษณะดังนี้

1. เอาใจใส่ในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อผลของงานนั้น ๆ
2. ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัว
3. เคารพต่อระเบียบกฎเกณฑ์และวินัยในตนเอง
4. มีอารมณ์หนักแน่นเมื่อเผชิญกับอุปสรรค
5. รู้จักหน้าที่และการกระทำตามหน้าที่เป็นอย่างดี
6. มีความเพียรพยายาม
7. มีความละเอียดรอบคอบ
8. ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่
9. ปรับปรุงงานในหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นทั้งตนเองและสังคม
10. ตรงต่อเวลา
11. ยอมรับผลของการกระทำ

นภคกุล ภาณะวิเชียร (2540 : 70-71 ; อ้างถึงใน สุวารินทร์ โรจน์ขจรนภาลัย. 2547 : 14-

15) กล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมหลักที่แสดงถึงความรับผิดชอบว่าประกอบด้วยพฤติกรรมหลัก 5
 ประการ ดังนี้

1. ตระหนักถึงความสำคัญของหน้าที่ ประกอบด้วยพฤติกรรมต่างๆ คือ
 - 1.1 รับผิดชอบต่อสิ่งที่กระทำ
 - 1.2 ยอมรับว่าหน้าที่เป็นสิ่งที่ตนต้องทำ
 - 1.3 รู้สึกชอบต่อการกระทำหน้าที่
 - 1.4 รู้สึกว่าหน้าที่ของตนเป็นสิ่งสำคัญ
2. ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจ โดยไม่ต้องมีการบังคับ มีพฤติกรรมดังนี้ คือ
 - 2.1 สมารถใจทำหน้าที่
 - 2.2 ควบคุมตนเองได้
3. ทำหน้าที่ด้วยความตั้งใจ เอาใจใส่ พฤติกรรมส่วนนี้มีพฤติกรรมเสริม คือ
 - 3.1 วางแผนในการทำหน้าที่ของตน

- 3.2 มีระเบียบวินัย
- 3.3 มีความซื่อสัตย์
- 3.4 มีความละเอียดรอบคอบ
- 3.5 มีสติ
4. ทำหน้าที่อย่างต่อเนื่องจนงานเสร็จ พฤติกรรมส่วนนี้มีพฤติกรรมเสริม คือ
 - 4.1 มีความอดทน
 - 4.2 มีความเพียร
 - 4.3 มีการเตรียมการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น
 - 4.4 มีมนุษยสัมพันธ์
 - 4.5 รักษาสุขภาพให้แข็งแรง
5. ยอมรับผลการกระทำของตน ประกอบด้วยพฤติกรรม ดังนี้
 - 5.1 ติดตามผลการกระทำของตน
 - 5.2 มีเหตุผล
 - 5.3 ปรับปรุงการกระทำของตน

แกทเทิล (Cattell, 1905 : 49 ; อ้างถึงใน รัชณี สังข์สุวรรณ, 2547 : 19) ได้กล่าวว่า ลักษณะของผู้ที่มีความรับผิดชอบ คือตรงต่อเวลาพยายามทำงานให้สำเร็จ ติดตามผลงานเสมอ ยอมรับความผิดพลาด รักษาชื่อเสียงของตน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ชอบทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ รักษาคำพูด ตั้งใจทำงาน พิลิพิถัน ชอบความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความอดทน อดกลั้น ไม่ชอบความโลเล พยายามทำงานให้ดี มีการวางแผนการทำงาน รู้จักตั้งจุดหมายในการทำงาน

จากการศึกษาคุณลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบดังกล่าว ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า บุคคลที่มีความรับผิดชอบจะมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. มีความตั้งใจในการกระทำสิ่งต่างๆ จนประสบผลสำเร็จ
2. มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร
3. มีอารมณ์ที่หนักแน่น
4. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
5. ยอมรับผลการกระทำของตนเอง ไม่ว่าจะเป็ผลดีหรือผลเสีย

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบดังกล่าว ข้างต้น ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและพึงมีในสังคม เพราะจะทำ

ให้สังคมเกิดความสงบสุข เรียบร้อย เนื่องจากคนรู้จักหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติตัวเองให้ถูกต้องเหมาะสมในการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่า ความรับผิดชอบ มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอนาคนู จังหวัดมหาสารคาม หรือไม่ โดยนำเอาความรับผิดชอบ มาเป็นตัวแปรในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอ นาคนู จังหวัดมหาสารคาม ในครั้งนี้

แนวคิดเกี่ยวกับจิตอาสา

จิตอาสาเป็นลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดีของประเทศ เพราะบุคคลที่มี จิตอาสาจะเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องดูแลรักษาทรัพย์สินสมบัติ ส่วนรวมของสังคม และตระหนักในสิทธิของตนเอง ไม่ล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น ในภาวะวิกฤติ สังคมไทยในปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่มักคิดเห็นต่อผู้เพื่อตนเอง ไม่สนใจว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับ ส่วนรวม สิ่งที่เป็นของยาก ทุกคนรู้จักแต่จะใช้เพื่อประโยชน์ของตนเองเท่านั้น ถ้าทุกคนยังนิ่งเฉย ปล่อยให้คนในชาติขาดจิตสาธารณะไปเรื่อย ๆ เช่นนี้ วันหนึ่งประเทศชาติคงไม่เหลืออะไร ดังนั้นจึง ถึงเวลาแล้วที่ทุกคนจะต้องร่วมมือกันในการปลูกฝังจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นกับบุคคลในชาติ (อ้อมใจ วงษ์มณฑา. 2553 : 4)

จิตอาสา มีลักษณะหรือความหมายใกล้เคียงกับคำหลาย ๆ คำ อาทิ จิตสาธารณะ และอาสาสมัคร นัยหลักของคำเหล่านี้คือการแสดงซึ่งพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่ได้หวังผลประโยชน์ใดตอบแทน (ปิ่นกนก วงศ์ปิ่นเพชร. 2553 : 9)

1. ความหมายของจิตอาสา

ปิยะนาด สรวิสูตร (2552 : 35) ให้ความหมายของจิตอาสาไว้ว่า จิตที่พร้อมที่จะให้หรือเสียสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น และสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2542 : 9) ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตอาสา ไว้ว่า หมายถึง ความเป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ ตระหนักในสิทธิและความรับผิดชอบต่อที่จะ สร้างสรรค์สังคมส่วนรวมของคนสามัญ พลเมืองที่รัก เรียกร้องการมีส่วนร่วม และต้องการที่จะ จัดการดูแลกำหนดชะตากรรม ของตนและชุมชน

หฤทัย อัจปรุ (2544 : 37) ได้ให้ความหมายของ จิตสำนึกสาธารณะ ไว้ว่า หมายถึง ความตระหนักของบุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือสังคม ต้องการเข้าไปแก้ไข โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบต่อ สำนึกถึงพลัง

ของตนว่าสามารถร่วมแก้ไขปัญหาได้ และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกับคนในสังคมนั้น

สยามรัฐ เรื่องนาม (2542 : 25) ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตสาธารณะ ไว้ว่า หมายถึง การตื่นตัว ความรู้สึกนึกคิดและความปรารถนาต่างๆ ของบุคคลในสังคมที่ต้องการเข้าไปแก้ไขวิกฤตการณ์หรือ ปัญหาของสังคม และก่อให้เกิดพฤติกรรมการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือภาคสังคม ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน ก่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมกัน

พระไพศาล วิสาโล (2550 : 20) ได้กล่าวไว้ให้ความหมายว่า จิตอาสา หมายถึง จิตใจที่พร้อมจะเสียสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูเฉย เมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากเกิดขึ้นกับผู้คน เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี และเห็นน้ำตาเปลี่ยนเป็นรอยยิ้มเป็นจิตที่เปี่ยมด้วยบุญ ซึ่งคือความสงบร่มเย็นและพลังแห่งความดี

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ (2547 : 2) ได้ให้ความหมายของ จิตอาสา ไว้ว่า หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 17) ได้ให้ความหมาย จิตอาสา ไว้ว่าหมายถึง ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่นหรือสังคม พยายามฉวยโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริงจังและมองโลกในแง่ดีบนพื้นฐานของความเป็นจริง และคำที่มีความหมายใกล้เคียงในเชิงพฤติกรรม ได้แก่ การทำประโยชน์เพื่อสังคม การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม จิตสำนึกทางสังคม จิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ จิตสำนึกต่อส่วนรวมหรือ จิตสำนึกสาธารณะ และจิตสาธารณะ

ชาติชาย พุคยาภรณ์ (2550 : 17 ; อ้างถึงใน ปิยะนาถ สรวินุตตร. 2552 : 35) ให้ความหมายของจิตอาสา ว่าคือ การสร้างจิตสำนึกความเป็นมนุษย์ตามความรู้สึกที่มีอยู่จริงให้เป็นจิตของการให้ การเสียสละ ที่ไม่หวังผลตอบแทน

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ (2544 : 22) กล่าวว่า จิตสำนึกสาธารณะหรือจิตอาสา เป็นคุณธรรม หรือข้อเรียกร้อง สำหรับส่วนรวม ในสภาพการณ์ที่เกิดความไม่ปกติสุข ความร่วมมือของพลเมือง ในการกระทำเพื่อ บ้านเมือง

จากความหมายของจิตอาสาที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ ผู้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่า จิตอาสา หมายถึง จิตใจที่ดี พร้อมที่เสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นจิตที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือ พร้อมจะมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม รวมถึงความเคารพและห่วงใยในสมบัติส่วนรวม

2. องค์ประกอบของการมีจิตสาธารณะหรือจิตอาสา

รัตนาคัง ออมร (2546 ; อ้อมใจ วงษ์มณฑา. 2553 : 15) กล่าวถึงองค์ประกอบของการมีจิตสาธารณะไว้ ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านความคิด เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคิดที่เป็นส่วนของการรู้หรือเกิดความรับรู้ของความสำคัญเป็นหลัก เช่น การรับรู้ ความทรงจำ ความมีเหตุผลและ การใช้ปัญญา เป็นต้น

2. องค์ประกอบด้านความรู้สึก เป็นส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งจะ เป็นสิ่งกระตุ้นความคิดอีกต่อหนึ่ง เป็นส่วนของความรู้สึกทางใจของความสำคัญ ที่รวมเอา ความรู้สึกของบุคคลในด้านบวกหรือด้านลบ

3. องค์ประกอบทางด้านการปฏิบัติหรือการกระทำ (Behavior) เป็นองค์ประกอบที่ ก่อให้เกิดแนวโน้มทางปฏิบัติหรือปฏิกิริยาตอบสนองเมื่อมีสิ่งเร้าที่ เหมาะสม ซึ่งส่วนนี้ต้องอาศัย ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งนั้นเป็นพื้นฐาน

เจษฎา หนูรุ่น (2551 : 4) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของจิตสาธารณะจะต้องพิจารณา จากความรู้ความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่แสดงออก ซึ่งแบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. การใช้ หมายถึง ลักษณะ พฤติกรรมของการใช้ของส่วนรวม การรักษาทรัพย์สิน การดูแลรักษาความสะอาด การไม่ทำลายทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติ ให้เกิด ความชำรุดเสียหาย โดยแสดงออก ดังนี้

1.1 ดูแลรักษาสิ่งของ เมื่อใช้แล้วมีการเก็บรักษาให้คงอยู่ใน สภาพดี

2.2 ลักษณะของการใช้ ใช้ของส่วนรวมอย่างประหยัดและทะนุถนอม

2. การถือเป็นที่ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมใน การดูแลรักษาของส่วนรวม ในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ โดยแสดงออก ดังนี้

2.1 ทำตามหน้าที่และเคารพกฎระเบียบที่กำหนด

2.2 รับอาสาที่จะทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อส่วนรวม คอยสอดส่องดูแล

สาธารณสมบัติของส่วนรวม

3. การเคารพสิทธิ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออก ถึงการเคารพสิทธิในการใช้ของ ส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม การไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตน ตลอดจน ไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลที่จะใช้ของส่วนรวมนั้น โดยแสดงออก ดังนี้

3.1 ไม่นำของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง

3.2 แบ่งปันและเปิด โอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้ ของส่วนรวม

ยุทธนา วรณปิติกุล (2542 : 181-183) กล่าวถึงบุคคลที่มีจิตสาธารณะว่าต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

1. การทุ่มเทและอุทิศตน สิทธิของพลเมืองจะต้องสอดคล้องกับความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคล ไม่เพียงแต่ปฏิบัติตามสิทธิเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้บริการแก่บุคคลอื่น เพื่อพัฒนา สังคมด้วย อาทิ ถ้าต้องการให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบต่อความต้องการและประโยชน์ ของประชาชน ประชาชนก็ต้องให้ความใส่ใจและติดตาม ไม่เพียงทำการหย่อนบัตรเลือกตั้งเท่านั้น ต้องเสียสละเวลาให้ในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองระดับท้องถิ่นและในสถาบันต่าง ๆ

2. เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล จากกระแสปัจเจกชนนิยม ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะ ปิดกั้นตนเอง ไม่ไว้วางใจผู้อื่น เลือคบเฉพาะกลุ่มที่มีความเหมือนกัน ไม่สนใจการเมือง ทำให้ ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของสังคมเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม เกิดข้อขัดแย้ง การยุติข้อขัดแย้ง โดยการฟังเสียงข้างมาก ไม่นำไปสู่ประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้นผู้มีจิตสาธารณะ ต้องเป็นพลเมือง ในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ มีความอดทน ตระหนักว่าการมีส่วนร่วมไม่ทำให้ ใด้อย่างที่ต้องการเสมอไป ต้องเคารพและยอมรับความแตกต่างที่หลากหลาย และหาวิธีอยู่ร่วมกับ ความขัดแย้ง โดยการแสวงหาทางออกร่วมกัน การจำแนกประเด็นปัญหา การใช้เหตุผลใน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจ ต้องมีการพูดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันให้มากที่สุดเพื่อหาข้อยุติ สร้างการเข้าร่วมรับรู้ ตัดสินใจและผนึกกำลัง เพื่อให้เกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย

3. คำนึกถึงผลประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม คนในสังคมต้องคิดถึงการเมืองในฐานะกิจการเพื่อ ส่วนรวมและเพื่อคุณธรรมมากขึ้น

4. การลงมือกระทำ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้นต้องลงมือกระทำ โดยเริ่มจากครอบครัวในการวางพื้นฐาน ให้การอบรมด้านจริยธรรมของพลเมือง มหาวิทยาลัยไม่เพียงเป็นสถานที่ฝึกทักษะและให้ความรู้ต้องรับช่วงต่อในการสร้างค่านิยมที่เหมาะสมต่อจากครอบครัว รวมทั้งเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างเพื่อนบ้าน ที่ทำงาน สโมสร สมาคมต่างๆ เชื่อมโยงบุคคลที่สนใจเรื่องของตนเข้าเป็นกลุ่มที่ ใส่ใจผู้อื่นช่วยดำรงรักษาประชาคม สังคม และกฎจริยธรรม รวมทั้งสถาบันที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคม คือสถาบันศาสนา และสื่อมวลชนนับว่ามีบทบาทสำคัญในการร่วมสร้างให้สังคมให้เข้มแข็ง

จากองค์ประกอบของการมีจิตสาธารณะดังกล่าว ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า องค์ประกอบของจิตสาธารณะ เป็นเรื่องของจิตใจในการมองสังคม มีจิตใจที่ต้องการช่วยเหลือส่วนร่วม แล้วลงมือปฏิบัติช่วยเหลือสังคม

3. ความสำคัญของการมีจิตสาธารณะหรือจิตอาสา

พระครูประโชติธรรมาภรณ์ กล่าวว่า จิตอาสา เป็นการทำความดีใจของเราให้เบิกบาน อย่างไม่เห็นแก่ตัว ทำงานร่วมกันระหว่างกาย (ภายนอก) และจิต (ภายใน) การทำงานอาสา คือ การทำงานที่ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ จะทำให้เราทำงานอย่างเบิกบานสนุกสนาน จิตเสมือนน้ำใสที่หล่อชีวิต จึงเป็นประโยชน์มากมายทั้งต่อบุคคล สังคม และประเทศชาติ (ปิยะนาถ สรวินุตตร. 2552 : 36) ซึ่งสอดคล้องกับพระไพศาล วิสาโล (2550 : 43-46) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีจิตอาสาว่า การที่บุคคลมีจิตอาสา รู้จักการให้ เราก็จะรับด้วยในเวลาเดียวกัน หนึ่งในสิ่งที่เราได้รับคือความสุข ยิ่งการให้นั้นเต็มไปด้วยความปรารถนาดี ความสุขและความภาคภูมิใจก็ยิ่งทับทวี รวมทั้งยังเป็นการทำให้ชีวิตมีพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้กับสังคมอีกด้วย และในคู่มือจิตอาสา Give & Volunteer Guide ของเครือข่ายจิตอาสา กล่าวว่า จิตอาสาจะเห็นว่า มีประโยชน์ทั้งต่อตัวเอง คือ บุคคลที่มีจิตอาสาจะได้รับความสุขจากการให้ด้วยใจและไม่หวังผลตอบแทน เมื่อมีความสุข สอร์โมนเ็นดอร์ฟิน (Endorphin) จะหลั่งมาอัดโนมิตีและส่งผลให้สุขภาพแข็งแรง และมีประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ คือ มีชีวิตที่ปลอดภัย เนื่องจากทุกคนร่วมใจช่วยเหลือกันและกันโดยไม่หวังผลตอบแทน ส่งผลให้สังคมเข้มแข็ง ปัญหาสังคมก็จะลดลง นั่นหมายความว่าชีวิตของทุกคนก็จะปลอดภัยมั่นคงยิ่งขึ้น (ปิยะนาถ สรวินุตตร. 2552 : 36)

จิตอาสาที่มีประโยชน์ทั้งต่อบุคคลที่มีจิตอาสา คือ มีความสุข ความภาคภูมิใจในตัวเองเมื่อได้ทำประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ต่อสังคมและชุมชน คือ เมื่อบุคคลทำงานหรือกิจกรรมเพื่อสังคมด้วยใจ ไม่หวังผลตอบแทน โดยเฉพาะงานเพื่อสังคมหรืองานอาสาสมัครซึ่งเป็นงานที่ไม่มีค่าตอบแทน จิตอาสาของบุคคลจึงเป็นสิ่งที่จะทำให้บุคคลเข้ามาร่วมทำกิจกรรมหรืองานเพื่อสังคมด้วยความพึงพอใจ ด้วยความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน และสานต่อเพื่อสังคม จนส่งผลให้เกิดความยั่งยืนของกลุ่มคนที่ทำงานเพื่อสังคม (ปิยะนาถ สรวินุตตร. 2552 : 37)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการและผู้รู้ได้กล่าวถึงความสำคัญและผลกระทบของการขาดการมีจิตสาธารณะ ไว้ดังนี้

จิตสาธารณะเป็นคุณธรรมหนึ่งของพลเมือง เป็นคุณค่าและจิตสำนึกเป็นจิตวิญญาณของ สังคม บุคคล องค์กร หรือสังคม สังคมที่ไม่มีคุณค่าและจิตสำนึก ทำให้ขาดพลังในการสร้างสรรค์ เมื่อเกิดจิตสาธารณะจะทำให้เกิดประชาสังคมก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคม ซึ่งจะทำให้ การเมือง เศรษฐกิจ ศิลธรรมดี (ประเวศ วะสี. 2541 : 20)

การที่คนมาอยู่รวมกันเป็นสังคมย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบพึ่งพากัน คนในสังคม ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไป ถ้าคนในสังคมขาดจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งนอกจากจะมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กรแล้ว การขาดจิตสำนึกสาธารณะยังมีผลกระทบต่อชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก ดังนี้ (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร. 2543 : 22-29)

ผลกระทบต่อบุคคล ทำให้เกิดปัญหา คือ

1. ชุมชนอ่อนแอ ขาดการพัฒนา เพราะต่างคนต่างอยู่ สภาพชุมชนมีสภาพเช่นไร ก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ไม่เกิดการพัฒนาและยั่งยืนนาน ไปก็มีแต่เสื่อมทรุดลง
2. อาชญากรรมในชุมชนอยู่ในระดับสูง
3. ขาดศูนย์รวมจิตใจ ขาดผู้นำที่นำไปสู่การแก้ปัญหา เพราะคนในชุมชนมองปัญหาของตัวเองเป็นเรื่องใหญ่ ขาดคนอาสาบำเพ็ญการพัฒนา เพราะกลัวเสียทรัพย์ กลัวเสียเวลา หรือกลัวเป็นที่ครหาจากบุคคลอื่น

ในระดับชาติถ้าบุคคลในชาติขาดจิตสาธารณะแล้วจะทำให้เกิด

1. วิกฤตการณ์ภายในประเทศบ่อยครั้งและแก้ปัญหาไม่ได้ อาทิ วิกฤตการณ์เศรษฐกิจ สังคมขาดเสถียรภาพทางการเมือง การชุมนุมขับไล่รัฐบาลหรือผู้นำประเทศ
2. ประเทศชาติอยู่ในสภาพล้าหลัง เนื่องจากขาดพลังของคนในสังคม เมื่อผู้นำประเทศนำ มาตรการใดออกมาใช้ก็จะไม่ได้ผล เพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน
3. ประเทศชาติไร้เกียรติ ไร้ศักดิ์ศรี ทำให้ประชาชนในประเทศอื่นมองด้วยสายตาเหยียดหยาม ดูหมิ่นดูแคลนว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนา

ในระดับโลกถ้าบุคคลขาดจิตสาธารณะจะทำให้เกิดการเอาเปรียบระหว่างประเทศ ทำให้เกิดปัญหาในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1. เกิดการสะสมอาวุธกันระหว่างประเทศ เพราะขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลัวประเทศอื่นจะโจมตี จึงต้องมีอาวุธที่รุนแรง มีอำนาจในการทำลายสูงไว้ในครอบครองเพื่อข่มขู่ ประเทศอื่น และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็มักมีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรงของแสนยานุภาพทาง สงครามในการตัดสินใจปัญหา
2. เกิดการกีดกันแก่งแย่งหรือครอบงำทางการค้าระหว่างประเทศ พยายามทุกวิถีทาง เพื่อให้เกิดการได้เปรียบทางการค้า ทำให้ประเทศด้อยกว่าขาดโอกาสในการพัฒนาประเทศของตน

3. เกิดการรังเกียจเหยียดหยามคนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์หรือต่างท้องถิ่น มองชนชาติอื่น เผ่าพันธุ์อื่นว่ามีความเจริญหรือมีศักดิ์ศรีด้อยกว่าเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของตนเอง ถูกหรือเป็น ปฏิบัติต่อชาติอื่น

จากความสำคัญของการมีจิตสาธารณะหรือจิตอาสาดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า จิตสาธารณะหรือจิตอาสา มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมหรือเป็นกลุ่ม จิตสาธารณะทำให้มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่เห็นแก่ตัว เสียสละแรงกาย แรงใจ เพื่อส่วนรวม โดยไม่หวังผลประโยชน์หรือค่าตอบแทน ส่งผลให้บุคคลที่มีจิตสาธารณะหรือจิตอาสามีความสุข และถ้าคนในสังคมน่าจิตสาธารณะหรือจิตอาสาจะเป็นเพียงประชาชนที่ไม่รู้จักสิทธิและหน้าที่ ของตนเอง รวมทั้งจิตใจคับแคบไม่ช่วยเหลือสังคม ส่งผลให้ประเทศชาติไม่พัฒนา

จากการศึกษาและทบทวนวรรณกรรมเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการมีจิตอาสา ผู้ศึกษาสรุป ได้ว่า จิตอาสาสามีสัญลักษณ์เชิงพฤติกรรมและความหมายใกล้เคียงกับคำหลาย ๆ คำ อาทิ จิตสำนึก ทางสังคม จิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ จิตสำนึกต่อส่วนรวมหรือจิตสำนึกสาธารณะ และจิต สาธารณะ เป็นต้น การที่คนอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นชุมชน ย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบ พึ่งพาอาศัยกัน เมื่อบุคคลทำงานหรือกิจกรรมเพื่อสังคมด้วยใจ ย่อมส่งผลให้สังคมเข้มแข็ง ปัญหา สังคมก็จะลดลง ทำให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็วและยั่งยืน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความ สนใจที่จะศึกษาว่า การมีจิตอาสาที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการ ดำเนินของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอนาควน จังหวัดมหาสาร คาม หรือไม่ โดยนำเอา การมีจิตอาสา มาเป็นตัวแปรในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับ การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานของส่วนสวัสดิการสังคมองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตพื้นที่อำเภอนาควน จังหวัดมหาสารคาม ในครั้งนี้

แนวคิดเกี่ยวกับงานสวัสดิการสังคม

งานสวัสดิการสังคมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนทุกคนในสังคม ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย อาจกล่าวได้ว่าวัฏจักรชีวิต (Life Cycle) ของคนในสังคมแต่ละคน ต้องได้รับบริการขั้นพื้นฐานที่ จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น บริการด้านสุขภาพอนามัย บริการด้านการศึกษา บริการด้านที่อยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งมักจะมีข้อคำถามว่า ใครควรจะทำหน้าที่จัดระบบสวัสดิการสังคมให้กับประชาชน และ ใครควรจะได้รับบริการบ้าง คนทุกคนในสังคมหรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมควรจะได้รับ การดูแลก่อน ทำอย่างไรที่จะทำให้คนในสังคมได้รับบริการสวัสดิการสังคมอย่างทั่วถึง การกระจาย บริการหรือทรัพยากรให้กับประชาชนที่มีลักษณะปัญหาหลากหลาย แตกต่างกันได้รับบริการอย่าง เป็นธรรม ประเด็นเหล่านี้ยังมีข้อโต้แย้งเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านปรัชญา แนวคิด พัฒนาการของ

สังคมแต่ละสังคม และการประยุกต์ใช้ในลักษณะของนโยบาย แผนงานและกิจกรรม (ระพีพรรณ คำหอม, 2549. 1 – 5)

3. ความหมายของสวัสดิการสังคม

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2548 : 4-7) ให้ความหมายงานสวัสดิการสังคม หมายถึง ระบบการจัดบริการทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรมและให้เป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ

คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ (2539 : ออนไลน์) ได้ให้คำนิยามของสวัสดิการสังคม หมายถึง ระบบการจัดบริการสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคม อันเนื่องมาจากการที่ประชาชนไม่สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ หรือไม่สามารถปรับตัวเข้ากับระบบของสังคม และไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมของตนเองได้ ทั้งนี้โดยที่บริการดังกล่าวจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน และความมั่นคงทางสังคมในระดับมาตรฐานเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

ระพีพรรณ คำหอม (2549 : 27) ได้ให้ความหมายของสวัสดิการสังคมว่า หมายถึง ระบบการจัดบริการสังคม เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาสังคม รวมทั้งการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ในระดับมาตรฐาน โดยบริการดังกล่าวจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน ให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทั้งในด้านการศึกษาที่ดี การมีสุขภาพอนามัย การมีที่อยู่อาศัย การมีงานทำ การมีรายได้ การมีสวัสดิการแรงงาน การมีความมั่นคงทางสังคม การมีนันทนาการและบริการทางสังคมทั่วไป โดยระบบการจัดบริการสังคมต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับ และเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการจัดบริการสังคมในทุกระดับ

พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 มาตรา 3 (2546 : ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของสวัสดิการสังคมว่า หมายถึง ระบบการจัดบริการสังคม ซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐานทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย

ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้นั้นธนาคาร กระบวนการยุติธรรม และบริการทางสังคม
ทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และมีส่วนร่วมในการจัด
สวัสดิการสังคมทุกระดับ

นิคม จันทรวินทร (2528 : 25) ได้ให้ความหมายของสวัสดิการสังคม หมายถึง
โครงการที่รัฐหรือสังคมจัดขึ้น เพื่อช่วยเหลือคนที่ด้อยทางเศรษฐกิจและสังคม และไม่สามารถช่วย
ตนเองได้ ได้แก่ เด็กกำพร้า เด็กอนาถาไร้ที่พึ่ง เด็กเร่ร่อนไร้ที่พึ่ง และคนยากจนที่ขาดรายได้ในการ
ครองชีพ คนชรา คนพิการ และผู้ประสบภัยต่างๆ เป็นต้น โครงการนี้ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยรัฐ
เรียกว่า “การประชาสงเคราะห์” สำหรับโครงการที่ดำเนินการโดยองค์กรเอกชน เรียกว่า “การสังคม
สงเคราะห์” สวัสดิการสังคมเป็นโครงการที่ผู้ได้รับประโยชน์ไม่ต้องออกเงินสมทบ โดยได้เงิน
ค่าใช้จ่ายจากงบประมาณของรัฐ และการบริจาคในกรณีที่เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยองค์กร
เอกชน

รีด (Reid. 1991 : 112-115 ; อ้างถึงใน ระพีพรรณ คำหอม. 2549 : 25) ให้คำนิยาม
สวัสดิการสังคม คือ ความคิดที่แสดงให้เห็นว่าเป็นพันธะทางจริยธรรมทางสังคมที่จะช่วยเหลือ
ผู้ยากไร้ในลักษณะของกิจกรรมที่จัดระบบ โดยผ่านนโยบายและแผนงานของรัฐ เพื่อตอบสนอง
ปัญหาสังคมที่เห็นได้ เพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของผู้ที่อยู่ในภาวะเสี่ยงทางสังคม

จากความหมายที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า สวัสดิการสังคม หมายถึง
ระบบการจัดสรรและจัดการบริการสังคมในลักษณะของโครงการ หรือบริการต่าง ๆ ให้กับคนทุก
คนในสังคม ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสังคมให้ระยะยาว

2. ขอบเขตของงานสวัสดิการสังคม

งานสวัสดิการสังคมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ ของประชาชน
ในสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดี 7 ด้าน ดังนี้ (แผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์
แห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2545-2549. 2545 : 7-8)

1. การมีสุขภาพอนามัยที่ดี หมายความว่า ประชาชนพึงได้รับการป้องกันโรคภัย
ไข้เจ็บ การรักษาพยาบาล การส่งเสริม และพัฒนาสุขภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมอย่าง
ทั่วถึง และเท่าเทียมกัน โดย ประชาชน ไม่ว่า เพศใด อายุวัยใด เชื้อชาติใด ศาสนาใด อยู่ใน
ภูมิภาคใด หรืออยู่ในวัฒนธรรมใด มีความสนใจใน ทางการเมือง มีแบบแผนการดำรงชีวิตเช่นใด
หรือมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมในระดับชั้นใดก็ตาม พึงได้รับ บริการสวัสดิการสังคมด้าน
สุขภาพอนามัยที่ได้มาตรฐาน อย่างทั่วถึง เสมอภาค เป็นธรรมสอดคล้องกับความต้องการและ
สถานการณ์ปัญหาของบุคคล กลุ่มบุคคลและประชาชน

2. การมีการศึกษาที่ดี หมายความว่าถึง ประชาชนพึงได้รับบริการที่ส่งเสริมและ พัฒนาตนเองให้มีความรู้ ทักษะ ตลอดจนปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึง ประสงค์เพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพต่อไป และแม้ว่าประชาชนจะมีข้อบกพร่องทาง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคมหรือด้อยโอกาสทางการศึกษา ก็จะได้รับบริการ การศึกษาพิเศษและจัดรูปแบบการศึกษาที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนที่มี ข้อจำกัดเหล่านั้น ทั้งนี้ประชาชนทุกคนต้องได้รับการศึกษาในระดับอย่างน้อยที่สุด คือการศึกษา ขั้นพื้นฐาน ความพิการ ความบกพร่อง ด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ผู้ยากจนและผู้ด้อยโอกาส ชนกลุ่มน้อย คนต่างวัฒนธรรม ต่างศาสนา ต่างความเชื่อ ต่างความ สนใจทางการเมือง ต่างแบบแผนการดำเนินชีวิต ผู้อยู่ในภูมิภาคท้องถิ่นห่างไกลเป็นผู้ด้อยโอกาส หรือแม้แต่เพศ วัย พิวพรรณ ต้องไม่เป็นเหตุให้ประชาชนผู้ใดขาดโอกาสทางการศึกษา หรือได้รับ บริการทางการศึกษา น้อยกว่าหรือด้อยกว่า ไม่เป็นธรรมหรือไม่เท่าเทียมกับประชาชน โดยทั่วไป

3. การมีที่อยู่อาศัย หมายความว่า การที่ประชาชนมีที่อยู่อาศัยตามควรแก่อัตภาพ ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในทำนองเดียวกัน ประชาชนทุกคนควรจะได้มีที่อยู่อาศัยตามแต่ กำลังความสามารถของบุคคลที่จะได้มาอย่างน้อยที่สุดที่อยู่อาศัยต้องให้ความปลอดภัย ความมั่นคง อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ไม่มีสภาพเสื่อมโทรม แออัด แวดล้อมด้วยมลพิษหรือเสี่ยงต่อภัยพิบัติ เสี่ยงต่อความเสื่อมเสียทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม

4. การมีงานทำ การมีรายได้ และการมีสวัสดิการแรงงาน หมายความว่าถึง ประชาชนมีงานทำที่ทำให้มีรายได้อย่างน้อย เพียงพอแก่การดำรงชีพ งานที่ทำมีสวัสดิการที่ดีหรือ อย่างน้อยตามที่กฎหมายกำหนด งานที่ทำได้ไม่เสี่ยงต่อการเจ็บป่วย อุบัติเหตุ และอุบัติเหตุต่างๆ ไม่เป็นงานที่สร้างความเสื่อมเสียแก่ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ ไม่ผิดศีลธรรมหรือผิดกฎหมาย ประชาชนมีความภาคภูมิใจในงานที่ทำ และมีโอกาสก้าวหน้าในการทำงานนั้นๆ ประชาชนต้อง ได้รับรายได้และสวัสดิการจากการทำงานอย่างเสมอภาค ทำเทียมและยุติธรรม ประชาชนสามารถ รวมกลุ่มรวมตัวกันปกป้องผลประโยชน์ของตนในรูปของสหภาพแรงงาน เมื่อมีการเลือกปฏิบัติ หรือประชาชนทราบว่าไม่ได้รับความยุติธรรมในเรื่องรายได้ สภาพการทำงาน การจ้างงาน และ สวัสดิการแรงงาน ประชาชนต้องได้รับความคุ้มครองจากหน่วยงานหรือองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ที่ เกี่ยวข้องกระบวนการและกลไกด้านแรงงานสัมพันธ์ต้องสามารถรองรับปัญหาและความต้องการ ของ ประชาชนด้านนี้ได้

5. การมีความมั่นคงทางรายได้ หมายความว่าถึง ประชาชนทุกคนที่มีรายได้เพียงพอ แก่การยังชีพ ได้รับการคุ้มครองในเรื่องความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของตนและครอบครัว ในรูป

ของการประกันสังคมซึ่งครอบคลุมเรื่องผลประโยชน์จากการประกันสุขภาพ การสงเคราะห์บุตร การชดเชยการขาดรายได้จากการเจ็บป่วย พิกัด ทูพพลภาพ ชราภาพและการว่างงาน การประกันสังคมเป็นมาตรการหนึ่งที่จะสร้างความมั่นคงทางสังคม โดยเฉพาะกับประชาชนผู้มีรายได้อาจไม่ได้รับความสะดวกเมื่อมีเหตุให้สูญเสียรายได้ทั้งหมดบางส่วนหรือไม่พอเพียงแก่การยังชีพ

6. นันทนาการ หมายความว่า ประชาชนมีกิจกรรมนันทนาการเพื่อการบันเทิง และการพักผ่อนใจ อย่าง มีคุณภาพ โดยกิจกรรมนันทนาการนั้นๆ ไม่เป็นการทำให้เสื่อมเสีย ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ผิดศีลธรรมและไม่ผิดกฎหมาย ไม่เป็นการเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหง หรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนในกลุ่มอื่น

7. การบริการสังคมทั่วไป หมายความว่า การให้บริการแก่ประชาชนโดยเฉพาะ ผู้คนยากจน ผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเปราะบางพิเศษ เพื่อช่วยสร้างเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดีช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขตามควรแก่อัตภาพ

หากยี่ความงานสวัสดิการสังคมเป็นมาตรการทางสังคมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการ ป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว งานสวัสดิการสังคมแบ่งเป็น 7 สาขา (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2546 : 3)

1. การศึกษา (Education)
2. สุขภาพอนามัย (Health)
3. ที่อยู่อาศัย (Housing)
4. การทำงานและการมีรายได้ (Employment and income maintenance)
5. ความมั่นคงของครอบครัว (Family security)
6. บริการทางสังคม (Public assistance)
7. นันทนาการ (Recreation)

งานสวัสดิการสังคม อาจจำแนกออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ (กรมประชาสงเคราะห์ กองวิชาการและแผนงาน, 2543 : 38)

1. ขอบเขตการบริการ ตามหลักการสวัสดิการสังคมสากล บุคคลที่ถือว่าเป็นผู้รับบริการมีหลายประเภท ได้แก่
 - 1.1 เด็ก ซึ่งแยกเป็นเด็กกำพร้า อนาคต (เด็กถูกทอดทิ้ง หรือ ไม่ได้รับการดูแล อบรมเอาใจใส่เท่าที่ควร) เด็กพิการ (ทั้งทางร่างกายและจิตใจ) เด็กยากจน เด็กที่มีปัญหาความประพฤติ

1.2 เด็กและเยาวชนทั้งหญิงและชาย แยกเป็นเยาวชนไร้ที่พึ่ง เยาวชน
ติดยาเสพติด เยาวชนที่มีปัญหาความประพฤติ เยาวชนยากจน เยาวชนกระทำผิด

1.3 สตรี ซึ่งแยกเป็นสตรีถูกล่วงละเมิด สตรีที่เลิกอาชีพโตเถื่อนแต่สังคม
ไม่ยอมรับ สตรีตั้งครรภ์นอกสมรส สตรีที่เป็นมารดาแต่สามีไม่รับผิดชอบในการเลี้ยงดู
สตรีที่สามีต้องโทษ สตรีเป็นโรคเรื้อรังทำงานไม่ได้

1.4 หัวหน้าครอบครัว ซึ่งแยกเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ไม่มีงานทำ
หรือไม่มีอาชีพ ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ไม่มีเงินทุนประกอบอาชีพ ไม่มีทักษะ ไร้ที่พึ่ง
เป็นขอทาน

1.5 คนชรา ไร้ญาติ ขาดมิตร

1.6 คนพิการทั้งทางร่างกายและจิตใจทุกประเภท

1.7 ผู้ประสบภัยพิบัติ

1.8 ผู้พ้นโทษ ไร้ญาติขาดมิตร

1.9 ผู้ที่เคยป่วยเป็น โรคเรื้อรังและหายแล้ว แต่สังคมยังรังเกียจ

1.10 ครอบครัวผู้ถูกต้องโทษ

1.11 ผู้มีความคับแค้นทางอารมณ์ที่ฆ่าตัวตายแต่ยังไม่ตาย

1.12 ผู้ที่ติดยาเสพติดเกือบทั้งครอบครัว

1.13 ผู้ที่ไม่มีที่อยู่อาศัย หรืออยู่อย่างขัดสน เช่น แหล่งเสื่อมโทรม

1.14 ชนกลุ่มน้อย

1.15 ผู้อพยพมาจากประเทศอื่น ผู้ลี้ภัย

2. ลักษณะของบริการ เป็นบริการในสังคมของประเทศกำลังพัฒนา รวมไปถึง
ถึงบริการเหล่านี้ คือ

2.1 การช่วยเหลือจนเจือสังคม

2.2 โปรแกรมสุขภาพอนามัยต่าง ๆ รวมไปถึงโปรแกรมทุกประเภทที่

ไม่ใช่บริการทางการแพทย์ของเอกชน

3.3 การให้บริการการศึกษาของรัฐ

3.4 กิจกรรมด้านอาคารสงเคราะห์ของรัฐทุกประเภท

2.5 โปรแกรมเกี่ยวกับกำลังคน

จากขอบเขตของงานสวัสดิการสังคมดังกล่าว ผู้ศึกษาได้สรุปว่า โดยภาพรวม
ของงานสวัสดิการสังคม จึงเป็นงานที่มีขอบข่ายกว้างขวางมาก และเป็นงานดำเนินงานหลายฝ่าย
ทั้งที่เป็นความรับผิดชอบของภาครัฐและเอกชน รวมถึงผู้มีจิตกุศลและอาสาสมัครทั่วไป

การดำเนินงานด้านสวัสดิการสังคมส่วนใหญ่อาศัยวิธีการทางสังคมสงเคราะห์เป็นหลักในการทำงาน นับตั้งแต่การศึกษาสภาพปัญหา การตรวจสอบทรัพยากร การวางแผนและดำเนินการช่วยเหลือ รวมถึงการติดตามและประเมินผล

3. ลักษณะงานสวัสดิการสังคม

สวัสดิการสังคมอาจแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะกว้างๆ คือ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ.

2546 : 6)

1. สวัสดิการสังคมที่มุ่งแก้ไขปัญหาคือความเดือดร้อน หรือบำบัดรักษาทดแทนฟื้นฟู (Remedial, Supplemental, Substitute or Rehabilitative Social Welfare) เช่น แก้ไขฟื้นฟูเด็กที่กระทำความผิดในสถานพินิจ รับผิดชอบสถานสงเคราะห์ จัดหาครอบครัวอุปการะ ปรับปรุงสภาพด้านกายภาพในชุมชนแออัด เป็นต้น

2. สวัสดิการสังคมที่มุ่งป้องกันปัญหา (Preventive social welfare) เช่น การฝึกอาชีพเยาวชน บริการสาธารณสุขมูลฐาน เป็นต้น

3. สวัสดิการสังคมที่มุ่งพัฒนาศักยภาพ ความคิด จิตใจ ทักษะประชาชน (Developmental social welfare) เช่น การฝึกอบรมและพัฒนาความเป็นผู้นำ การพิทักษ์สิทธิพื้นฐานของประชาชน การพัฒนาชุมชน เป็นต้น

ในเรื่องสวัสดิการสังคมนั้น ทิตมัสส์ (Titmuss, 1974 : 31-33 ; อ้างถึงใน จงจิตต์ โสภณคุณากรณ์, 2522 : 5) ได้แบ่งลักษณะของสวัสดิการสังคมเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1. รูปแบบเก็บตก (Resident model of welfare) การจัดสวัสดิการสังคมแบบนี้ เป็นการจัดให้กับประชาชนเฉพาะในส่วนที่เหลือจากประชาชนที่มีอำนาจซื้อหาบริการในตลาดของระบบการค้าเสรี เป็นระบบที่รับรู้กันว่าประชาชนที่ใช้บริการของรัฐเป็นพวกที่ช่วยตนเองไม่ได้เป็นการระดมของสังคม รัฐจะปล่อยให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเอง ตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของตน หากหาไม่ได้ก็จะพึ่งพาญาติมิตร บุคคลที่รัฐเข้าไปช่วยเหลือ จะเป็นบุคคลที่ประสบปัญหาอย่างหนักเป็นพิเศษ หรือประสบภัยพิบัติ อาทิ อุทกภัย ภัยแล้ง หรือทุพภิกขภัยต่าง ๆ ที่สถาบันด้านสวัสดิการสังคมของรัฐจะเข้าไปช่วยเหลือเป็นครั้งคราว

2. รูปแบบสัมฤทธิ์ผลทางอุตสาหกรรม (Industrial achievement performance หรือ handmaiden model) เป็นการมองสวัสดิการสังคมเป็นเสมือนเป็นกลไกสำคัญในระบบเศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือตอบแทนแก่ผู้เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันระบบเศรษฐกิจ การจัดสรรสวัสดิการสังคมแบบนี้ ใช้เกณฑ์ความสามารถในการทำงาน สถานภาพหรือบทบาท

ในการทำงาน ประสิทธิภาพหรือผลผลิตของการทำงานเป็นสำคัญ สวัสดิการสังคมแบบนี้จะเป็นระเบียบมากกว่าแบบแรก สามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมได้ทั่วถึงกว่า

3. รูปแบบสถาบัน (Institution redistributive model) ถือว่าสวัสดิการสังคม เป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดบูรณาภาพในสังคม ที่จะต้องทำหน้าที่ให้ระบบสังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น และเป็นรูปแบบที่เหมาะสมจะดำเนินคู่กันไปกับระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีที่สร้างความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก

จากลักษณะของงานสวัสดิการสังคมดังกล่าว ผู้ศึกษาได้สรุปว่า งานสวัสดิการสังคมมีลักษณะเป็นการให้ความช่วยเหลือประชาชนทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยเริ่มตั้งแต่ช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อน การป้องกันปัญหา ตลอดจนพัฒนาด้านศักยภาพของผู้เดือดร้อนให้มีชีวิตที่ดีขึ้น

4. สาเหตุของการจัดให้มีงานสวัสดิการสังคม

ในสภาพของสังคมสมัยก่อน การจัดให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือก็เนื่องจากความยากจนและโรคภัยไข้เจ็บ แต่การช่วยเหลือจะมุ่งให้ในแง่ของวัตถุสิ่งของ โดยเอกชนหรืออาสาสมัครเข้าดำเนินการ ระยะต่อมารัฐบาลจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดบริการด้านนี้ ฉะนั้นจึงพอสรุปสาเหตุของการจัดให้มีงานสวัสดิการสังคมได้ ดังนี้ (จงจิตต์ โสภณกณารณ์. 2553 : 11- 14)

1. เพื่อให้เป็นไปตามแนวคิดของรัฐสวัสดิการ (Welfare State) แต่เดิมแนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐที่มีต่อประชาชน ได้แก่ การป้องกันประเทศและรักษาความสงบภายในประเทศ รักษากฎหมายและระเบียบต่าง ๆ ไม่ให้ใครฝ่าฝืน ซึ่งเน้นในเรื่องรัฐใช้อำนาจดำเนินการ เรียกลักษณะเช่นนี้ว่า รัฐตำรวจ (Police State) แต่ในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไปในหน้าที่เพียงเท่านี้ไม่เป็นการเพียงพอ รัฐบาลต้องส่งเสริมความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนดูแลความสุขของประชาชนด้วย ให้เกิดความอยู่ดีกินดี จึงนำไปสู่แนวคิดรัฐจัดสวัสดิการดังกล่าว คือ เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนอย่างเต็มที่

2. เพื่อความเป็นระเบียบและประโยชน์สุขร่วมกันในสังคม ในแต่ละสังคมมีได้ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความสมบูรณ์เท่าเทียมกัน แต่ประชาชนในทุกสังคมมีความแตกต่างกันในด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งพอแบ่งได้เป็น 4 ชั้น คือ

2.1 ชั้นสูง เป็นกลุ่มที่มีฐานะดี มีความสุขสบายด้วยทรัพย์สินเงินทอง

2.2 ชั้นกลาง คือ พวกที่มีความเป็นไม่ดีมากแต่ไม่ถึงกับลำบาก พออยู่ไปได้ตาม

ควรแก่สภาพ

2.3 ชั้นต่ำ คือ พวกยากจน ลำบาก เดือดร้อนบ้างแต่ยังช่วยตนเองได้

2.4 ชั้นที่ช่วยตนเองไม่ได้ คือ กลุ่มผู้มีปัญหา ความทุกข์ยาก หรือต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น หรือที่เรียกว่า Needy Persons ซึ่งมีอยู่จำนวนมากหลายประเภท

เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของประชาชนใน 4 ชั้น ปรากฏว่าผู้มีปัญหาความทุกข์ยาก ต้องการความช่วยเหลือมีมากกว่าและถ้าไม่เหลือช่วยเหลือเขาเหล่านั้นก็ย่อมจะกระทบต่อสังคมส่วนร่วม ฉะนั้นเพื่อความเป็นระเบียบและประโยชน์สุขร่วมกันในสังคม ทั้งฝ่ายรัฐบาลและอาสาสมัครจึงได้เข้าช่วยเหลือ จัดบริการสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ไว้แก่หรือบรรเทาปัญหา

3. เพื่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ในปัจจุบันประเทศต่าง ๆ กำลังเร่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคม เพื่อให้ประชาชนมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจนั้นต้องถือว่ากำลังกาย กำลังใจ และสติปัญญาของประชาชนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะประชาชนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชาติ ในการดำเนินการทุกอย่างประชาชนเป็นตัวจักรสำคัญ เป็นทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้บริหาร ผู้ใช้ ผู้บริหารตามโครงการ การงานทั้งหลายจะสำเร็จได้สมบูรณ์ขึ้นอยู่กับประชาชนซึ่งมีอนามัยดี จิตใจดี ความเป็นอยู่ดี มีความชำนาญชำนาญ ขยันขันแข็ง กระตือรือร้น มีความคิดริเริ่ม ชอบศึกษาเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง ถ้าหากว่าจะให้ประชาชนตกอยู่ในสภาพทุกข์ยากเดือดร้อน สุขภาพอนามัย ขาดความรู้ความชำนาญก็จะไม่มีจิตใจเข้าร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง เพราะต้องพะวักพะวงคิดนรนแก้ปัญหาความเดือดร้อนของครอบครัวเสียก่อน

ยิ่งกว่านั้น หากบุคคลดังกล่าวแล้วไม่สามารถจะช่วยเหลือตนเองได้ตามสมควรก็จะตกเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือแก่สังคม สังคมจึงต้องเข้าช่วยเหลือให้บุคคลเหล่านั้นช่วยเหลือตนเองได้โดยเร็วที่สุด และให้สามารถมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการพัฒนาเศรษฐกิจด้วย หรืออย่างน้อยก็ไม่เป็นภาระแก่สังคมเกินสมควร

4. เพื่อความมั่นคงของสังคม การช่วยเหลือประชาชนให้มีความอยู่ดีกินดี มีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้สังคมเกิดความมั่นคง ครอบครัวที่มีความสุขทั้งทางร่างกาย จิตใจและสภาพแวดล้อมที่ดี ย่อมจะส่งผลให้สมาชิกของสังคมเข้มแข็ง เป็นทรัพยากรที่ดีและมีค่า แต่ในทางตรงกันข้ามหากสมาชิกมาจากครอบครัวที่มีปัญหา มีความทุกข์ยาก ไม่สามารถเลี้ยงชีวิตได้ตามควรแก่สภาพ มีโรคภัยไข้เจ็บ ขาดการศึกษา เป็นต้น ก็จะเป็นอุปสรรคของความมั่นคงทางสังคม ฉะนั้นงานสวัสดิการสังคมจึงมีความจำเป็นที่จะนำมาใช้แก้ไขข้อบกพร่องในเรื่องดังกล่าว

5. เพื่อเกียรติภูมิของประเทศ สวัสดิการสังคมเป็นการแสดงออกถึงภาระหน้าที่ของรัฐ ที่ยอมรับนับถือความสำคัญของความต้องการ อันมีอยู่ในตัวบุคคลทุกคน และมีความเชื่อถือในคุณค่าของบุคคลแต่ละคน จึงจำเป็นต้องช่วยเหลือยกฐานะรักษาเกียรติภูมิของเขาเหล่านั้นไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างไม่รู้ขีดข้อม

จะทำให้เกิดความรู้สึกเปรียบเทียบสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละประเทศ และเปรียบเทียบการปฏิบัติงานของรัฐบาลในด้านกาให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนของตน หากประชาชนถูกทอดทิ้งให้อยู่ในสภาพทุกข์ยากเดือดร้อน มิใช่แต่จะเสียเกียรติภูมิของบุคคลนั้น ๆ เท่านั้น ยังจะเป็นชื่อเสียงของรัฐบาลอีกด้วย และเป็นชื่อเสียงหรือเสียเกียรติภูมิของประเทศไปในที่สุด รัฐบาลของประเทศส่วนมากจึงได้สนใจและดำเนินงานสวัสดิการสังคมอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

6. เพื่อประโยชน์ทางการเมือง ในปัจจุบันมีการแข่งขันระหว่งการเมือง 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายประชาธิปไตยและฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่ละฝ่ายต่างก็หีบยกเอาความอดอยากแค้นแค้นของอีกฝ่ายเป็นจุดอ่อน ในการวิพากษ์วิจารณ์ โจมตีเพื่อหวังผลในทางการเมือง รัฐบาลแต่ละประเทศ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงมีความจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือประชาชนเพิ่มมากขึ้น เพราะถ้าหากไม่สนใจปล่อยให้ประชาชนอดอยากแค้น จะทำให้ประชาชนเสื่อมความนิยมในระบอบการเมืองและการปกครอง และจะเป็นการร้ายที่จะถูกชักจูงให้ไปนิยมฝ่ายตรงข้ามได้

7. เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน งานสวัสดิการสังคมเป็นความต้องการของมนุษยชนทั่วโลก ซึ่งองค์การสหประชาชาติ ได้เห็นความจำเป็นและได้บัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนประกาศใช้ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2491 ซึ่งในข้อ 25 แห่งปฏิญญาสากลนี้มีบัญญัติว่า “ทุกคนมีสิทธิที่จะมีความเป็นอยู่ในมาตรฐานที่ถูกต้องเหมาะสมในด้านสุขภาพ ความผาสุกของตนเองและครอบครัว รวมทั้งในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล และการบริการทางสังคมที่จำเป็นอื่น ๆ และมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันในยามว่างงาน เจ็บป่วย ไร้ความสามารถ เป็นหม้าย ชราภาพ หรือขาดปัจจัยในการครองชีพอื่น ๆ อันเนื่องมาจากสาเหตุอันพันวิสัยที่ตนเองจะควบคุมได้

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้ ได้มีส่วนทำให้ประเทศต่าง ๆ พยายามขยายงานด้านสงเคราะห์ประชาชนเพิ่มขึ้น นอกจากจะทำให้ประชาชนมีปัจจัย 4 ด้าน ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยแล้วยังได้จัดให้มีหลักประกันในการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว ซึ่งได้แก่การประกันสังคมอีกด้วย อันจะก่อให้เกิดความมั่นคงทางสังคมได้ในที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

1. ความหมายของการปกครองท้องถิ่น

มีนักวิชาการและนักปกครองได้สรุปแนวความคิดของการปกครองส่วนท้องถิ่นไว้หลายท่านด้วยกัน ส่วนใหญ่จะมีหลักการที่สำคัญคล้ายคลึงกัน ดังนี้

ทวิ พันธชาติปฏิญญา (2537 : 108) ได้ให้ความหมายของการปกครองท้องถิ่น หมายถึง การปกครองตนเองของชุมชนที่มีองค์การเกิดขึ้น ทำหน้าที่ในพื้นที่ที่กำหนดมีอำนาจในการบริหารงานมีอำนาจในการวินิจฉัยตัดสินใจและมีสภาของท้องถิ่นเป็นองค์กรที่สำคัญ

ประธาน คณะนิติศึกษากร (2533 : 15) ได้ให้ความหมายของการปกครองท้องถิ่นว่า การปกครองท้องถิ่นเป็นระบบการปกครองที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระจายอำนาจทางการปกครองของรัฐและโดยนัยนี้จะเกิดองค์การทำหน้าที่ ปกครองท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่นนั้น ๆ องค์การนี้จัดตั้งและถูกควบคุมโดยรัฐบาล แต่ก็มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและควบคุมให้มีการปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายของตนเอง

ลิขิต ชีรวิน (2548 : 36) ได้ให้ความหมายของการปกครองท้องถิ่น หมายถึง การปกครองโดยวิธีการซึ่งหน่วยการปกครองในท้องถิ่นได้มีการเลือกตั้งผู้ทำหน้าที่ปกครองโดยอิสระ และได้รับอำนาจโดยอิสระ โดยความรับผิดชอบซึ่งตนสามารถที่จะใช้ได้โดยปราศจากการควบคุมของหน่วยงานการปกครองส่วนภูมิภาคและส่วนกลาง แต่การปกครองท้องถิ่นยังอยู่ภายใต้บทบังคับว่าด้วยอำนาจสูงสุดของประเทศ มิใช่ว่าได้กลายเป็นรัฐอธิปไตยไป

อุทัย หิรัญโต (2523 : 2) ได้ให้ความหมายของการปกครองท้องถิ่น หมายถึง การปกครองที่รัฐบาลมอบอำนาจให้ประชาชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งจัดการปกครองและดำเนินการบางอย่าง โดยดำเนินการกันเอง เพื่อบำบัดความต้องการของตน การบริหารงานของท้องถิ่นมีการจัดเป็นองค์การมีเจ้าหน้าที่ ซึ่งประชาชนเลือกตั้งขึ้นมาทั้งหมด หรือบางส่วน ทั้งนี้มีความเป็นอิสระในการบริหารงาน แต่รัฐบาลต้องควบคุมด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสม จะปราศจากการควบคุม ของรัฐหาได้ไม่เพราะการปกครองท้องถิ่นเป็นสิ่งที่รัฐทำให้เกิดขึ้น

ประหยัด หงส์ทองคำ (2526 : 40) ได้ให้ความหมายของการปกครองท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการปกครองตนเอง โดยประชาชนในหน่วยชุมชนหรือหน่วยการปกครอง (Political Subdivision) ต่าง ๆ ที่อยู่ทั่วไปตามพื้นที่ของประเทศ ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นหน่วยรัฐบาลท้องถิ่น

จากความหมายของการปกครองส่วนท้องถิ่นข้างต้น ผู้ศึกษามีความเห็นว่างค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงมหาดไทยกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งในการปกครองตนเอง ของประชาชนในท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นจะเป็นผู้ดำเนินการบริหารกิจกรรมต่าง ๆ หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

อำนาจหน้าที่ของ อบต. ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2536 และที่แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงฉบับที่ 5 พ.ศ. 2546 เทศบาล เมืองพัทยาและองค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจและหน้าที่ (คณะกรรมการพัฒนาเครือข่ายอาสาสมัครรัฐสภาและคณะกรรมการสภาผู้แทนราษฎร. 2547 : 34-35) ดังนี้

1. การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง
2. การจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบก ทางน้ำและทางระบายน้ำ
3. การจัดให้มีและควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้ามและที่จอดรถ
4. การสาธารณสุขูปโภคและการก่อสร้างอื่น ๆ
5. การสาธารณสุขการ
6. การส่งเสริม การฝึกและการประกอบอาชีพ
7. การพาณิชย์และส่งเสริมการลงทุน
8. การส่งเสริมการท่องเที่ยว
9. การจัดการศึกษา
10. การสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชราและ

ผู้ด้อยโอกาส

11. การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม

อันดีของท้องถิ่น

12. การปรับปรุงแหล่งชุมชนแออัดและการจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย
13. การจัดให้มีและบำรุงรักษาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
14. การส่งเสริมกีฬา
15. การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาคและสิทธิเสรีภาพของ

ประชาชน

16. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนาท้องถิ่น
17. การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง
18. การกำจัดมูลฝอย สิ่งปฏิกูลน้ำเสียและน้ำเสีย
19. การสาธารณสุข การอนามัยครอบครัวและการรักษาพยาบาล
20. การจัดให้มีและควบคุมสุสานและฌาปนสถาน
21. การควบคุมการเลี้ยงสัตว์

22. การจัดให้มีและควบคุมการฆ่าสัตว์การรักษาความปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการอนามัย โรงมหรศพและสาธารณสถานอื่น ๆ
23. การจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
24. การผังเมือง
25. การขนส่งและการวิศวกรรมจราจร
26. การดูแลรักษาที่สาธารณะ
27. การควบคุมอาหาร
28. การป้องกันและการบรรเทาสาธารณภัย
29. การรักษาความสงบเรียบร้อย การส่งเสริมและสนับสนุนการป้องกันและรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
30. กิจการอื่นใดที่เป็นผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามที่

คณะกรรมการประกาศกำหนด

จากอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลดังกล่าว ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่ในการพัฒนาท้องถิ่นทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ และพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีความเจริญมากขึ้นและคงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น

3. โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบล

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ได้กำหนดโครงสร้างขององค์กร และกำหนดตำแหน่งของพนักงานส่วนตำบลให้ตรงกับภารกิจและงาน ในระยะแรกการกำหนดโครงสร้างส่วนราชการที่จะรองรับการดำเนินการตามภารกิจนั้น อาจกำหนดเป็นภารกิจอยู่ในงาน หรือกำหนดเป็นฝ่าย และในระยะต่อไป เมื่อมีการดำเนินการตามภารกิจนั้น และองค์การบริหารส่วนตำบลพิจารณาเห็นว่า ภารกิจนั้นมีปริมาณงานมากพอที่จะพิจารณาตั้งเป็นส่วนต่อไป ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลดงควน

โครงสร้างของ อบต.ดงควน	ภารกิจและงานตามอำนาจหน้าที่	หมายเหตุ
1. สำนักงานปลัด อบต.	1. สำนักงานปลัด อบต. 1.1 การบริหารทั่วไป 1.1.1 งานสารบรรณ 1.1.2 งานบริหารงานบุคคล 1.1.3 งานเลือกตั้งและทะเบียนข้อมูล 1.1.4 งานตรวจสอบภายใน 1.2 งานนโยบายและแผน 1.2.1 งานนโยบายและแผน 1.2.2 งานวิชาการ 1.2.3 งานข้อมูลและประชาสัมพันธ์ 1.2.4 งานงบประมาณ 1.3 งานกฎหมายและคดี 1.3.1 งานกฎหมายและคดี 1.3.2 งานร้องเรียนร้องทุกข์และ อุทธรณ์ 1.3.3 งานข้อบัญญัติและระเบียบ 1.4 งานบรรเทาและป้องกันสาธารณภัย 1.4.1 งานอำนวยความสะดวก 1.4.2 งานป้องกัน 1.4.3 งานฟื้นฟู 1.5 งานกิจการสภา อบต.	
	1.5.1 งานกิจการสภา อบต. 1.5.2 งานระเบียบข้อบังคับการประชุม 1.5.3 งานการประชุม 1.5.4 งานอำนวยความสะดวกและประสานงาน	

โครงสร้างของ อบต.ดงควน	ภารกิจและงานตามอำนาจหน้าที่	หมายเหตุ
<p>2. ส่วนการคลัง</p>	<p>2. ส่วนการคลัง</p> <p>2.1 งานการเงิน</p> <p>2.1.1 งานการเงิน</p> <p>2.1.2 งานรับเงินเบิกจ่ายเงิน</p> <p>2.1.3 งานจัดทำฎีกาเบิกจ่ายเงิน</p> <p>2.1.4 งานเก็บรักษาเงิน</p> <p>2.2 งานบัญชี</p> <p>2.2.2 งานการบัญชี</p> <p>2.2.3 งานทะเบียนคุมเบิกจ่ายเงิน</p> <p>2.2.4 งานงบการเงินและงบทดลอง</p> <p>2.2.5 งานแสดงฐานะทางการเงิน</p> <p>2.3 งานพัฒนาและจัดเก็บรายได้</p> <p>2.3.1 งานภาษีอากร ค่าธรรมเนียมและค่าเช่า</p> <p>2.3.2 งานพัฒนารายได้</p> <p>2.3.3 งานควบคุมกิจการค้าและค่าปรับ</p> <p>2.3.4 งานทะเบียนควบคุมและเร่งรัดรายได้</p> <p>2.4 งานทะเบียนทรัพย์สินและพัสดุ</p> <p>2.4.1 งานทะเบียนทรัพย์สินและแผนที่ภาษี</p> <p>2.4.2 งานพัสดุ</p> <p>2.4.3 งานทะเบียนเบิกจ่ายวัสดุ</p>	
<p>3. ส่วนโยธา</p>	<p>3. ส่วนโยธา</p> <p>3.1 งานก่อสร้าง</p> <p>3.1.1 งานก่อสร้างและบูรณะถนน</p> <p>3.1.2 งานก่อสร้างสะพาน เขื่อนตลิ่งน้ำ</p> <p>3.1.3 งานข้อมูลก่อสร้าง</p>	

โครงสร้างของ อบต.ดงดวน	ภารกิจและงานตามอำนาจหน้าที่	หมายเหตุ
<p>4. ส่วนสวัสดิการสังคม</p>	<p>3.2 งานออกแบบและควบคุมอาคาร</p> <p>3.2.1 งานประเมินราคา</p> <p>3.2.2 งานควบคุมการก่อสร้างอาคาร</p> <p>3.2.3 งานออกแบบและบริการข้อมูล</p> <p>3.3 งานประสานสาธารณูปโภค</p> <p>3.3.1 งานประสานกิจการประปา</p> <p>3.3.2 งานไฟฟ้าสาธารณะ</p> <p>3.3.3 งานระบายน้ำ</p> <p>3.4 งานผังเมือง</p> <p>3.4.1 งานสำรวจและแผนที่</p> <p>3.4.2 งานวางผังและพัฒนาเมือง</p> <p>3.4.3 งานควบคุมผังเมือง</p> <p>4. ส่วนสวัสดิการสังคม</p> <p>4.1 งานสวัสดิการและพัฒนาชุมชน</p> <p>4.1.1 งานศูนย์เยาวชน</p> <p>4.1.2 งานการกีฬา</p> <p>4.1.3 งานฝึกอบรมพัฒนาการ</p> <p>4.1.4 งานศูนย์วัฒนธรรม</p> <p>4.2 งานสังคมสงเคราะห์</p> <p>4.2.1 งานสงเคราะห์เด็ก สตรี คนชรา และคนพิการ</p> <p>4.2.2 งานส่งเสริมสุขภาพ</p> <p>4.2.3 งานข้อมูล</p> <p>4.3 งานส่งเสริมอาชีพและพัฒนาสตรี</p> <p>4.3.1 งานฝึกอบรมอาชีพ</p> <p>4.3.2 งานพัฒนาศักยภาพกลุ่ม</p> <p>4.3.3 งานส่งเสริมทุนกลุ่มอาชีพ</p> <p>ดำเนินการ</p>	

โครงสร้างของ อบต.ดงดวน	ภารกิจและงานตามอำนาจหน้าที่	หมายเหตุ
5. ส่วนส่งเสริมการเกษตร	5. ส่วนส่งเสริมการเกษตร 5.1 งานส่งเสริมการเกษตร 5.1.1 งานวิชาการเกษตร 5.1.2 งานเทคโนโลยีทางการเกษตร 5.1.3 งานส่งเสริมการเกษตร 5.2 งานส่งเสริมการเกษตร 5.2.1 งานข้อมูลวิชาการ 5.2.2 งานบำบัดน้ำเสีย 5.2.3 งานควบคุมและป้องกัน โรค ระบาด	
6. ส่วนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	6. ส่วนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม 6.1 งานส่งเสริมกิจการ โรงเรียน 6.1.1 งานข้อมูล 6.1.2 งานประสานกิจกรรม 6.1.3 งานส่งเสริมการศึกษา 6.2 งานศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 6.2.1 งานข้อมูลพัฒนาเด็กเล็ก 6.2.2 งานวิชาการและส่งเสริม พัฒนาการเด็กเล็ก 6.3 งานกิจกรรมศูนย์กิจกรรมพัฒนาเด็ก งานติดตามและประเมินผล	
7. ส่วนสาธารณสุขและ สิ่งแวดล้อม	7. ส่วนสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม 7.1 งานอนามัยและสิ่งแวดล้อม 7.1.1 งานสุขาภิบาลทั่วไป 7.1.2 งานสุขาภิบาลอาหารและสถาน ประกอบการ	

โครงสร้างของ อบต.ดงควน	ภารกิจและงานตามอำนาจหน้าที่	หมายเหตุ
	7.1.3 งานควบคุมและจัดการคุณภาพ สิ่งแวดล้อม 7.2 งานส่งเสริมสุขภาพและสาธารณสุข 7.2.1 งานอนามัยชุมชน 7.2.2 งานป้องกันยาเสพติด 7.2.3 งานสุขศึกษาและควบคุม โรคติดต่อ 7.3 งานรักษาความสะอาด 7.3.1 งานรักษาความสะอาด 7.3.2 งานกำจัดขยะ น้ำเสีย 7.3.3 งานส่งเสริมและเผยแพร่	

ข้อมูลทั่วไปของอำเภอนาควน

1. ลักษณะ/ที่ตั้ง

อำเภอนาควน มีเนื้อที่ประมาณ 248.449 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 155,280.63 ไร่ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามมาทางทิศใต้ ประมาณ 65 กิโลเมตร พื้นที่เศรษฐกิจของอำเภอนาควน จะอยู่ในสาขาเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์

มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขต อำเภอวาปีปทุม	จังหวัดมหาสารคาม
ทิศใต้	ติดต่อกับเขต อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย	จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับเขต อำเภอวาปีปทุม	จังหวัดมหาสารคาม

และอำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขต อำเภอยางสีสุราช และอำเภอนาเขี้ยว

จังหวัดมหาสารคาม

2. ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของอำเภอนาควน มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลูกคลื่นสลับกัน ไม่มีภูเขา ไม่มีน้ำไหลผ่าน มีเฉพาะลำห้วย และอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ขนาดปานกลาง และพื้นที่

บางส่วนเป็นพื้นที่ป่าไม้เบญจพรรณ เหลือบ้างเล็กน้อยทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และที่สาธารณะประโยชน์ ลักษณะดินเป็นดินปนทราย ในฤดูแล้งเก็บน้ำไม่อยู่ บางแห่งจะมีดินเกลือปะปนซึ่งมีมากทางทิศตะวันออกและทิศใต้

3. ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปได้รับอิทธิพลมาจากลมมรสุม ฤดูฝนมีน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี น้อย ฤดูหนาวอากาศหนาวเย็น ฤดูร้อนอากาศร้อนจัด

4. อาชีพของประชาชน

ประชาชนส่วนมากประกอบอาชีพกสิกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การทำนาซึ่งอาศัยน้ำฝน ไม่มีชลประทาน หรือแหล่งน้ำใหญ่ในการเพาะปลูกการทำไร่มันสำปะหลัง การทำไร่อ้อย การเลี้ยงสัตว์ การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม เป็นต้น นอกจากนั้นก็มี การประกอบอาชีพค้าขาย การอุตสาหกรรม ภายในครัวเรือน ได้แก่การเจียรไนพลอย การเย็บผ้า การทอผ้า และอื่น ๆ

5. การคมนาคม

การคมนาคมสามารถเดินทางไปติดต่อกับหมู่บ้าน อำเภอและจังหวัดใกล้เคียง ได้สะดวกโดยทางรถยนต์ จักรยานยนต์ ซึ่งมีถนนลาดยางตัดผ่านหลายสาย นอกจากนั้นยังมีถนนลูกรังเชื่อมต่อกับหมู่บ้านและต่างอำเภอไปมาได้สะดวกตลอดปี

6. ศิลปะและวัฒนธรรม

ชาวนาควน มีลักษณะนิสัยจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบช่วยเหลือซึ่งกันและกันฉันพี่น้อง รักความสงบ ชอบทำบุญทำกุศล ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม เป็นผู้ที่ยำรวมด้วยวัฒนธรรม หมั่นทำบุญตามประเพณี 12 เดือน ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” โดยเฉพาะความเชื่อความความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และนิยมศิลปวัฒนธรรมการ ละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ หมอลำหมู๋ หมอลำกลอน หมอลำเพลิน ฯลฯ เช่นเดียวกับชาวอีสานทั่วไป

7. การเมืองการปกครอง

7.1 ตำบลนาควน ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอนาควน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2512 มีตำบลเข้าร่วมจัดตั้งครั้งแรก 4 ตำบล โดยแยกมาจากอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดมหาสารคาม 3 ตำบล คือ

7.1.1 ตำบลนาควน

7.1.2 ตำบลหนองไผ่

7.1.3 ตำบลหนองคู

7.1.4 ตำบลคงบั้ง แยกมาจากตำบลถาวรอำเภอ อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย

จังหวัดมหาสารคาม ต่อมาได้แยกจัดตั้งตำบลเพิ่มขึ้นอีก 5 ตำบล ตามลำดับ ดังนี้

- 1) ตำบลคงควน แยกหมู่บ้านมาจากตำบลนาตูนส่วนหนึ่ง และหมู่บ้านในเขตอำเภอยักษ์ภูมิพิสัย อีกส่วนหนึ่ง
- 2) ตำบลหัวดง แยกหมู่บ้านมาจากตำบลคงบั้งส่วนหนึ่ง และตำบลคงควนอีกส่วนหนึ่ง
- 3) ตำบลคงยาง แยกหมู่บ้านมาจากตำบลหนองคูส่วนหนึ่ง และตำบลหนองไผ่อีกส่วนหนึ่ง
- 4) ตำบลกู่สันตรัตน์ แยกมาจากตำบลนาตูนส่วนหนึ่ง และตำบลหนองไผ่อีกส่วนหนึ่ง
- 5) ตำบลพระธาตุ

7.2 กิ่งอำเภอนาตูน ได้ยกฐานะเป็นอำเภอนาตูน เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2522 ปัจจุบันแบ่งการปกครองออกเป็น 2 เทศบาลตำบล 7 ตำบล รวมทั้งสิ้น 94 หมู่บ้าน ดังนี้

7.2.1 เทศบาลตำบลนาตูน มี 10 หมู่บ้าน (1. บ้านนาตูน 2. บ้านหนองโง้ง 3. บ้านหนองกลางโคก 4. บ้านหนองเม็ก 5. บ้านโสกม่วง 6. บ้านหนองบัวพัฒนา 7. บ้านหนองโนไต้ 8. บ้านโนนสะอาด 9. บ้านจัมปาศรี 10. บ้านหนองกลางโคก)

7.2.2 เทศบาลตำบลหัวดง มี 15 หมู่บ้าน (1. บ้านหัวดง 2. บ้านหนองซำ 3. บ้านโนนहुลิ่ง 4. บ้านหนองซำ 5. บ้านโคกกลาง 6. บ้านโคกเพิ่ม 7. บ้านคอนคู้ 8. บ้านโคกกู 9. บ้านวังบอน 10. บ้านหนองหิน 11. บ้านหนองสิม 12. บ้านหนองฝาง 13. บ้านหนองยางน้อย 14. บ้านโคกกลาง 15. บ้านหนองหิน)

7.2.3 ตำบลหนองไผ่ มี 8 หมู่บ้าน (1. บ้านหนองไผ่ 2. บ้านลิ้นฟ้า 3. บ้านโนนเห็ดไค 4. บ้านหนองบัวดู 5. บ้านด้ามขวาน 6. บ้านหนองนกคู่ 7. บ้านอีเล็ง 8. บ้านหนองบัวน้อย)

7.2.4 ตำบลหนองคู มี 14 หมู่บ้าน (1. บ้านโพหนอง 2. บ้านหนองแต่น้อย 3. บ้านโนนมะเกลือ 4. บ้านหนองป่า 5. บ้านเหล่าจั่น 6. บ้านหนองโนทับม้า 7. บ้านโนนชาด 8. บ้านชีเจ้า 9. บ้านร่วมใจ 2 10. บ้านน้อยหนองแวง 11. บ้านโนนเขวา 12. บ้านโพหนอง 13. บ้านเหล่าจั่น 14. บ้านหนองป่า)

7.2.5 ตำบลคงบั้ง มี 9 หมู่บ้าน (1. บ้านหนองปลิง 2. บ้านยางสะอาด 3. บ้านวังคู 4. บ้านแก่น้อย 5. บ้านคงบั้ง 6. บ้านโนนเขวา 7. บ้านหนองพอก 8. บ้านคงบั้ง 9. บ้านโนนเขวา)

7.2.6 ตำบลคงควน มี 10 หมู่บ้าน (1. บ้านแดงโพง 2. บ้านหนองบัวน้อย
3. บ้านหนองยางน้อย 4. บ้านหนองจิก 5. บ้านโคกยาว 6. บ้านนาฝาย 7. บ้านเหล่าส้มลม
8. บ้านคำแก้ว 9. บ้านโคกยาว 10.บ้านนาเจริญ)

7.2.7 ตำบลคงยาง มี 11 หมู่บ้าน (1. บ้านคงยาง 2. บ้านหนองโปร่ง
3. บ้านหนองเคน 4. บ้านยางดินเหลือง 5. บ้านโคกเครือ 6. บ้านหัวฝาย 7. บ้านโนนตาล
8. บ้านหนองพง 9. บ้านเครือซูด 10. บ้านหลุบควน 11. บ้านเมืองหงส์)

7.2.8 ตำบลกู่ตันตรัตน์ มี 9 หมู่บ้าน (1.บ้านยางอโถ 2.บ้านกู่ 3.บ้านคงสวรรค์
4. บ้านหนองแคนน้อย 5. บ้านหนองหุ้ม 6. บ้านสระบัว 7. บ้านหนองเปลือยน้อย 8. บ้านคอนก่อ
9. บ้านโนนเมือง)

7.2.9 ตำบลพระธาตุ มี 8 หมู่บ้าน (1. บ้านโพธิ์ทอง 2. บ้านโกทา 3. บ้านนาหาด
4. บ้านคงน้อย 5. บ้านคงน้อย 6. บ้านปอพาน 7. บ้านหนองจิก 8. บ้านไต้น)

3. จำนวนประชากร

จากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2554 มีประชากรทั้งสิ้น 28,658 คน
แยกเป็น ชาย 14,245 คน หญิง 14,413 คน มีจำนวน 7,188 ครัวเรือน รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้อมูลประชากรอำเภอนาควน ประจำปี 2554

ลำดับที่	ชื่อตำบล	จำนวนประชากร (คน)			จำนวน ครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
1	เทศบาลตำบลนาควน	1,714	1,652	3,366	845
2	เทศบาลตำบลหัวคง	2,241	2,239	4,480	1,016
3	หนองไผ่	1,346	1,342	2,688	730
4	หนองคู	2,208	2,207	4,415	1,010
5	คงบั้ง	1,100	1,173	2,273	630
6	คงควน	1,401	1,457	2,858	734
7	คงยาง	1,830	1,818	3,648	866
8	กู่ตันตรัตน์	1,162	1,252	2,414	721
9	พระธาตุ	1,243	1,273	2,516	636
รวม		14,245	14,413	28,658	7,188

ข้อมูล ณ เดือนพฤษภาคม 2554 (ที่มา: การบูรณาการแผนชุมชนอำเภอ นาควน จังหวัดมหาสารคาม)

9. สภาพทางสังคม

9.1 การศึกษา

9.1.1 โรงเรียนในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 2 จำนวน 34 แห่ง
334 ห้องเรียน

9.1.2 ศูนย์บริการการศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
จำนวน 9 แห่ง

9.1.3 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 5 แห่ง

9.1.4 ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 94 แห่ง

9.2 สถาบันและองค์กรทางศาสนา

วัด / สำนักสงฆ์ 62 แห่ง

9.3 การสาธารณสุข

9.3.1 โรงพยาบาลขนาด 30 เตียง จำนวน 1 แห่ง

9.3.2 สถานีอนามัยประจำตำบล จำนวน 10 แห่ง

9.3.3 ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานหมู่บ้าน (ศส.มช.) จำนวน 94 แห่ง

9.3.4 สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ จำนวน 1 แห่ง

9.3.5 ร้านขายยาแผนปัจจุบัน จำนวน 4 แห่ง

9.3.6 อาสาสมัครสาธารณสุข(อสม) จำนวน 572 คน

10. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

10.1 สถานีตำรวจภูธรนาดูน จำนวน 1 แห่ง

10.2 ตู้ยามตำรวจ จำนวน 6 แห่ง

11. การบริการพื้นฐาน

11.1 การคมนาคม

การคมนาคมสามารถเดินทางไปติดต่อกับหมู่บ้าน อำเภอและจังหวัดใกล้เคียง ได้สะดวกโดยทางรถยนต์ จักรยานยนต์ ซึ่งมีถนนลาดยางตัดผ่านหลายสาย นอกจากนั้นยังมีถนนลูกรังเชื่อมต่อกับหมู่บ้านและต่างอำเภอไปมาได้สะดวกตลอดปี

11.1.1. ทางหลวงแผ่นดิน มหาสารคาม - พยัคฆภูมิพิสัย

11.1.2. ทางหลวงแผ่นดินนาดูน – นาเชือก

11.1.3 ทางหลวงชนบทบ้าน โคนง อำเภอนาดูน – บ้านโนนรัง อำเภอยางสีสุราช

(กรมโยธาธิการ)

11.1.4 ทางหลวงชนบทบ้านหนองโนใต้ อำเภอนาดูน – บ้านนาข่า

อำเภอวาปีปทุม

11.2 การโทรคมนาคม

11.2.1 ที่ทำการ ไปรษณีย์โทรเลข จำนวน 1 แห่ง 600 สาย

11.2.2 ตู้โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 56 แห่ง

11.3 การไฟฟ้า

หน่วยบริการผู้ใช้ไฟฟ้า สังกัดการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัด จำนวน 1 แห่ง มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน แต่ปัจจุบันมีการขยายตัวของชุมชนไปตั้งตามทีนา เพื่อทำการเกษตร ทำให้ไฟฟ้า และแสงสว่างเวลาค่ำคืน ยังมีไม่ทั่วถึง และไม่เพียงพอ

11.4 แหล่งน้ำ

11.4.1 การประปาส่วนภูมิภาค จำนวน 1 แห่ง

11.4.2 ประปาหมู่บ้าน จำนวน 54 แห่ง

11.4.3 บ่อบาดาล จำนวน 171 แห่ง

11.4.4 บ่อน้ำตื้น จำนวน 107 แห่ง

12. แหล่งท่องเที่ยว

12.1 พระธาตุนาดูน

12.2 กู่สันตรัตน์

12.3 พิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน

12.4 สถาบันวิจัยสาววลัยรุกขเวศ

12.5 บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

12.6 ศาลนางขาว

12.7 กู่น้อย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากที่ผู้ศึกษา ได้ค้นคว้าศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พอสรุปได้ดังนี้

พรพิมล พุดซ้อน (2552 : 100-106) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 45.3 ปี สถานภาพ

สมรสคู่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา อาชีพเกษตรกรรวม รายได้พอเพียง ระยะเวลาการเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เฉลี่ย 11 ปี เข้าสู่ตำแหน่ง อสม. โดยวิธีสมัครใจ และเป็นสมาชิกกลุ่ม / ชมรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านมากที่สุด แรงจูงใจในการปฏิบัติงานภาพรวมปัจจัยจูงใจและปัจจัยค้ำจุน อยู่ในระดับสูง การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในภาพรวมและรายด้านทุกด้านอยู่ในระดับสูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 คือ ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ ระยะเวลาการเป็น อสม. แรงจูงใจภาพรวม ปัจจัยจูงใจ และปัจจัยค้ำจุน ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงานหมู่บ้านจัดการสุขภาพของ อสม. ที่สำคัญ คือประชาชนไม่เห็นความสำคัญทางด้านสุขภาพและมีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย ขาดวัสดุอุปกรณ์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ งบประมาณไม่เพียงพอและล่าช้า และ อสม. ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดทำแผน และข้อเสนอแนะ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในสถานีอนามัย ควรพัฒนาศักยภาพของ อสม. โดยการจัดอบรมให้ความรู้ด้านสุขภาพและประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการทำกิจกรรมอย่างพอเพียง ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนงบประมาณอย่างครอบคลุมและต่อเนื่อง และจัดอบรมแกนนำหมู่บ้านในการจัดทำแผนพัฒนาด้านสุขภาพ

ริติพร ปิยะคง (2551 : 55-60) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกรรมการกลุ่มศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาพบว่า ความพึงพอใจของกรรมการกลุ่มศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนต่อการดำเนินงานกลุ่มโดยรวม และความคาดหวังต่อสมาชิกโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานกลุ่มของกรรมการกลุ่มศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ความรุนแรงของปัญหาของศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนที่พบในปัจจุบันอยู่ในระดับปัญหาหนัก และยังพบว่าการมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความพึงพอใจของกรรมการศูนย์ฯ และความคาดหวังอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์ทางลบกับปัญหาศูนย์ฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วราห์ เงินประดิษฐ์ (2549 : 87-91) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการชุมชนเข้มแข็งขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมมากในโครงการชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโครงการชุมชนเข้มแข็ง บทบาทของผู้นำชุมชน และความคาดหวังผลประโยชน์จากโครงการชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ เพศ อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชน และความรู้เกี่ยวกับโครงการชุมชนเข้มแข็ง

ภัสสุรีย์ อุณกลาง (2546 : 80-83) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของ คณะกรรมการชุมชน ในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน เทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชน 4 ขั้นตอน ได้แก่ การตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน ในภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา อาชีพ ตำแหน่งในคณะกรรมการชุมชน อายุ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน พบว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนสถานภาพสมรส ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะชุมชน ได้แก่ ชุมชนใจกลางเมืองหรือย่านการค้า ชุมชนที่อาศัยอยู่ชั้นกลางและสูง ชุมชนแออัด และชุมชนชานเมืองหรือกึ่งชนบท กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value 0.001) เปรียบเทียบค่าคะแนนการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืนของ คณะกรรมการชุมชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างกัน ได้แก่ ชุมชนใจกลางเมืองหรือ ย่านการค้าชุมชนที่อาศัยอยู่ชั้นกลางและสูง ชุมชนแออัด และชุมชนชานเมืองหรือกึ่งกลางชนบท พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (p-value 0.001) เมื่อเปรียบเทียบ เป็นด้านรายได้ของการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืนพบว่า ด้านสังคม ด้านกายภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านบริหารและการจัดการ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับน้อย และมี ข้อเสนอแนะว่า ในการดำเนินการหรือกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืนที่ ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ควรคำนึงถึงคุณลักษณะส่วนบุคคลและลักษณะ ชุมชนที่อยู่อาศัยด้วย และประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมมากในเรื่องใกล้ตัว เช่น ความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านสาธารณสุข ดังนั้นควรส่งเสริมด้านก่อน

สรศักดิ์ จันทร์สว่าง (2546 : 90-94) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ของราษฎรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านวังกะ ตำบลหนองภู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า ราษฎรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 33.15 ปี มีระดับการศึกษาชั้น มัธยมศึกษา มีสถานภาพในการสมรสและอยู่ด้วยกัน มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.57 คน นับถือศาสนาพุทธ ส่วนใหญ่มีเชื้อชาติมอญ มีระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานเฉลี่ย 19.18 ปี มีอาชีพ รับจ้างเป็นอาชีพหลัก รายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยต่อปี เท่ากับ 52,273.79 บาท มีรายได้เฉลี่ยต่อปี เท่ากับ 41,063.10 บาท ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ป่าชุมชน เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในบทบาท พระสงฆ์ ส่วนปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของราษฎร

ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านวังกะ ได้แก่ เชื้อชาติ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในบทบาทพระสงฆ์

สุรศักดิ์ แห่หงษ์ (2546 : 80-86) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ของคณะกรรมการ พัฒนาสตรีหมู่บ้านใน โครงการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล กรณีศึกษาอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการพัฒนาสตรี หมู่บ้านในโครงการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาด้านรายได้ พบว่าระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือการมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผล รองลงมาคือการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการ และการมีส่วนร่วมในการ วางแผนโครงการ มีระดับน้อยที่สุด ตามลำดับ สำหรับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ของคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้านในโครงการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่ามี 5 ปัจจัย คือการออมเงิน รายได้เฉลี่ยต่อปีของครัวเรือน ประสบการณ์ด้านฝึกอบรม ประสบการณ์ ด้านการพัฒนา การรับรู้ข่าวสารภายนอก ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของ คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้านในโครงการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่ามี 4 ปัจจัย คือ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพในครอบครัว ภาระหนี้สินในครอบครัว

ธีระยุทธ สุขเสมอใจ (2550 : 70-72) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การ บริหารส่วนตำบลบ้านตึก ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา รายได้สุทธิต่อปี และระยะเวลาที่อาศัยอยู่ใน ชุมชนแห่งนี้ สำหรับปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การบริหาร ส่วนตำบลบ้านตึก ได้แก่ เพศ สถานภาพสมรส และอาชีพ

วีรัชย์ จันทะ (2551 : 75-78) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาองค์การบริหาร ส่วนตำบลในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอกันทรวิชัย จังหวัด มหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 4 ด้าน ประกอบด้วยด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการ ดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการควบคุม ตรวจสอบ แก้ไขปัญหา พบว่าโดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า มีส่วนร่วม อยู่ในระดับมาก จำนวน 3 ด้าน เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยน้อยไปมาก คือ ด้านการมีส่วนร่วมใน ผลประโยชน์รองลงมา ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และด้านการมีส่วนร่วมในการ ดำเนินงาน และมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 1 ด้าน คือด้านการมีส่วนร่วมในการ

ควบคุม ตรวจสอบแก้ไขปัญหา สำหรับผลการศึกษเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีอายุ และระดับการศึกษาแตกต่างกันในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าโดยรวมสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีอายุ และระดับการศึกษาแตกต่างกันมีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่แตกต่างกัน และมีข้อเสนอแนะว่า ควรให้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำโครงการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนมากขึ้น ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนมากขึ้น ควรให้สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลได้มีส่วนร่วมในการจัดสรรโครงการให้ครอบคลุมพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ควรให้สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการตรวจสอบการดำเนินการจัดซื้อ-จัดจ้าง

พลุศักดิ์ ชูพาริชสกุล (2551 : 54-55) ได้ทำวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมการพัฒนาของเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมการพัฒนาของเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ทั้ง 3 ด้าน คือด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและเศรษฐกิจ ด้านการเมืองและการบริหาร ในภาพรวมอยู่ในระดับต่ำทุกด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการเมืองและการบริหาร อยู่ในระดับต่ำสุด ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม และด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีส่วนร่วมอยู่ในระดับต่ำ จากมากไปน้อย

สมศักดิ์ น้อยนคร (2545 : 78-83) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลในจังหวัดอุดรดิตถ์ จากผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลในจังหวัดอุดรดิตถ์โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ด้านการปฏิบัติงานและด้านการรับประโยชน์อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการคิดพัฒนา ด้านการตัดสินใจและด้านการติดตามประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมกับปัจจัยส่วนบุคคลพบว่า ประชาชนที่มีอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนประชาชนที่มีเพศและระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลไม่แตกต่างกัน

ศุภยุทธ หลิมตระกูล (2544 : 76-78) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน ตำบลหนอง

โรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ เพศ อาชีพหลัก ความรู้เป็นเจ้าของป่า และการได้รับข่าวสารจากป่าชุมชน รองลงมาได้แก่ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนที่ดินทำกิน การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชน และยังพบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนกลุ่มตัวอย่าง เพศชายมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง ผู้มีอายุมากมีส่วนร่วมมากกว่าผู้มีอายุน้อย ผู้มีการศึกษาสูงมีส่วนร่วมมากกว่าผู้มีการศึกษาต่ำ ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมานานมีส่วนร่วมมากกว่าผู้อาศัยไม่นาน ผู้ที่ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ผู้มีรายได้สูงมีส่วนร่วมมากกว่าผู้มีรายได้ต่ำ ผู้ที่ทำกินมากมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีทำกินน้อย ผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่ามีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่า ผู้ที่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนมาก่อนมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่ไม่เคยเป็นสมาชิกมาก่อน ผู้ที่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนมากมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนน้อย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ว่า งานวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม พบว่าระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง สิ่งที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมคือ อายุ เพศ ระดับการศึกษา ปัจจัยทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการศึกษาและเรื่องที่ทำการศึกษาด้วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY